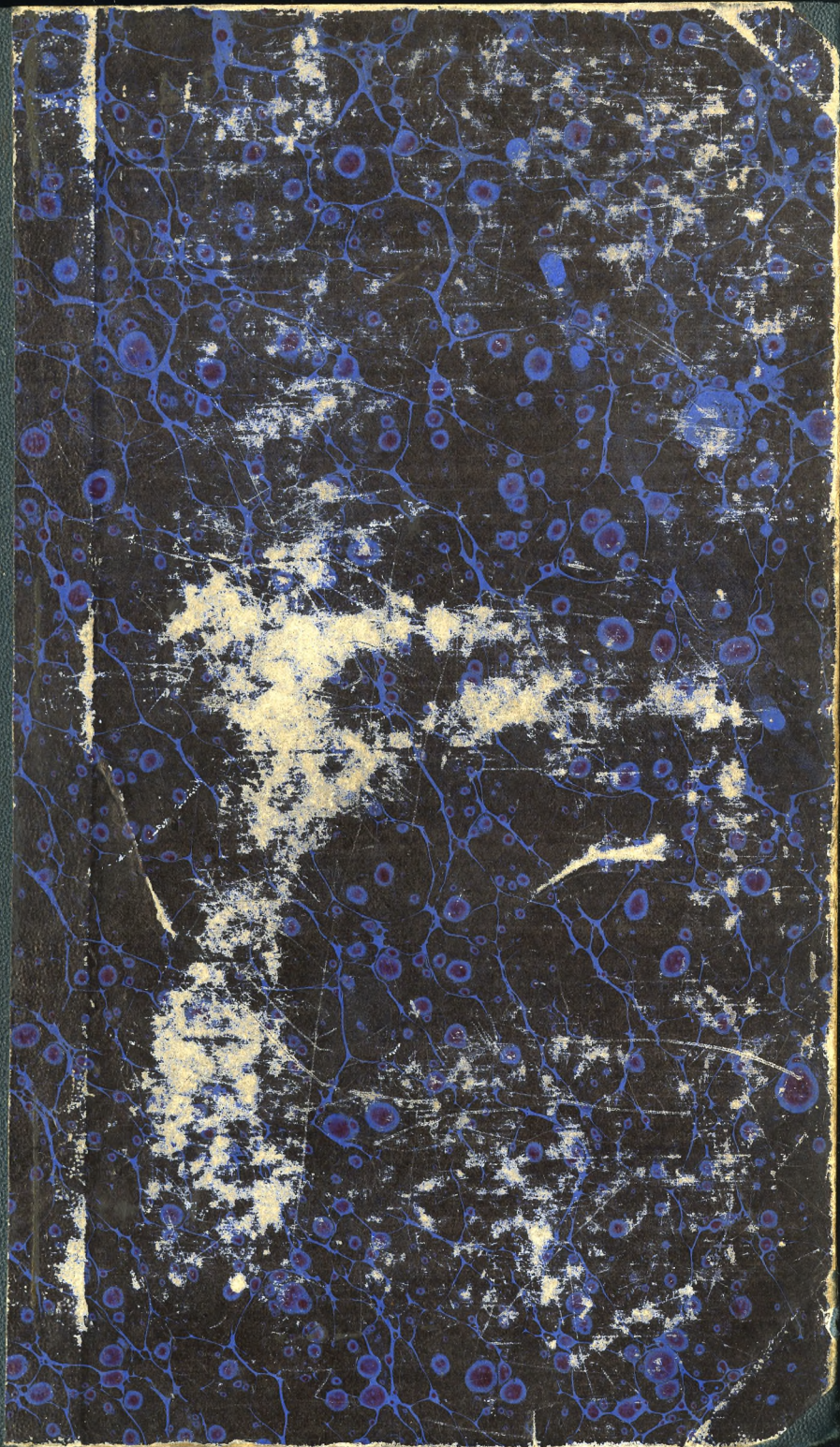

Politikai
röpiratok.

47.

1845

NEMESIS.

6.

Sajtó-hibák.

<i>Lapon</i>	<i>sorba</i>	<i>helyett</i>	<i>olvasandó</i>
10	2	hívei	hívei által
10	29	Anstriat	Austria
15	68	és	—
15	32	a'	—
18	6	ereinknél	eleinknél
19	29	egy	—
23	22	felnötten	nehogy felnötten
25	2	alaptalan	alapban
32	2	ha	—
34	12	hangu	rangu
53	30	ekkor a'	ekkor
59	9	erösségühül	eröllenségühül
64	30	erényt	erényt nélkülözhetőnek tani
73	3	vagy	ugy

47
376
N E M E S I S

VAGYIS

A' TERMÉSZETI TÖRVÉNYEK' ÉLŐ ELEMEL ERONTJÁK
A' POLGÁRI TÖRVÉNYEKET, HA EZEKNEK MORALIS
ALAPJOK NINCS, VAGY HIÚN KEZELVÉK.

IRTA

ZSTRAY LÁSZLÓ,

HITES ÜGYVÉD.

PESTEN, 1845,
NYOMATOTT BEIMEL BETŰVEL.

DE BALLAGI GÉZA.

Kegyes olvasó!

Itt a' közönséges gondolkozástul eltérő elveket találsz; megtartja-e vagy elveti kegyed azokat? azzal nem törődöm; mert nyilvánításomnak, egyedüli célja volt, kitudnom: valljon az e' tárgyban további működés nem lenne-e károsabb vagy jutalmazóbb a' henyénél? Én mondásim' lényegét szivből éreztem, 's tapasztalási embernek vallván magamat, tényokaimat a' már régen mások által megmondattakbul hívtam fel. De van-e valódi belső érdemök, 's célirányosan adattak-e elő? az, az olvasók ítéletétől függ, — én minden esetre örülnek, ha helyettök kielégítőbb- és megnyugtatóbbakat olvashatnék.

A' szerző.

1. §

A' tapasztalásra alapult eszmélet lehet egyedül biztos a' nemzeti érdekek' megítélésében.

Honunkban kiki kormányozni akar mindent, csak magát nem. Számtalanok gyakorolják e' jogot, kiknek képtelenségét egész lényük tanúsítja. Az erróli eszméletek változékonyok; mert nincs elesmért biztos alapjuk. Maga az ész, tanodáink szerint, esméretlen, holott az ész az egyetlen eszköz az igazságok' valódi megítélésére. Lássuk tehát, mindenek előtt annak ok-szerző tulajdonit, hogy áltanaít a' valóktul megválaszthassuk.

Az emberi ész, t. i. egy munkás lény, melly sajátos rendszerével az eseményeket öszveillesztvén, tapasztalatit a jelenre, és jövőre alkalmazza. Már képzetit felfogásából tehát bizonyos, hogy az ész' munkájának természetes kutfeje a' tapasztalás, és így eredetileg kétféleképp hibázhat: t. i. a' természeti tünemények' sajtáságinak kiesmérésében, és a' kiesmértek' alkalmazásában. Hibázhat pedig annál inkább, mivel a' természetet kiesmérnünk csak lépcsőnkint engedtetett, és az észteni alkalmazásnak

a' nevelés, szokások, balvélemények, de főképp önszenvedélyünk elválhatlan kísérői lévén, untalan készitik őt okszereinek módosítására.

A' Görögök mindenféle okoskodási rendszert szabadon megkísérlettek; de egynek sem tudtak általános elfogadást és állandóságot szerezni. Azért midőn Seleukos, Lykurg, Solon törvényeiket foganatba vétetni akarák, előbb a' népet azokhoz alkalmazólag taníták. Szinte mai nemzetek' cselekvényei, 's kivált közügyeik' kezelési módja sajátos irodalmaiktul szint vesznek fel, 's valamint a tanalapok különbfélék, úgy másképp okulnak a' tanodák, másképp a' gyakorlati világ, és ebben másképp a' nagy, másképp a' közép urak, másképp a' köznép, és még másképp a' zsidók; különösen a' kormányok is már háromszor változtatták meg ezen évszázadban okulásikat. Volt idő, midőn a' mű- és nyéripárok személyt alacsonyító, sőt vétkes foglalkozásnak tartatvák; holott jelenleg a' közjólét' legeredményesebb eszközeinek esmértetnek; mert nem lévén általános okszerző alapjaink, többnyire egymást félreértjük, vágyainktul inkább (akármilyenek legyenek azok) és sorstul vezetve személyes és közjavunkat ellentétbe hisszük, 's nagyrészt játékaí vagyunk a' mindent magával ragadó időnek, melly jövőleg ki fog minket nevetni úgy, valamint a' mostani megkaczagja a' multat. Holott egy lévén a' természet' rende mindenekben 's mindenkor, ezeknek eredetileg egymással egyezni és barátságosan egymásbul folyni és egyiránt állani lehetne, és kellene. Ugyanis legszamosabb 's gyakoribb tapasztalataink közé tartozik az, mikép a' természet' rendszabályai minden miveiben egyszerűk 's örökö-

sök, mellyeknek legjelesbbike a' lényeket változó körülményeknek kitenni, hogy azokbul vagy az élet erősbüljön vagy elromoljon, és a' romlottbul uj élet teremjen. Okuljunk bár tehát a' természet ellen vagy kivüle, lerontja ő idővel álokaink' erőltetett szüleményit, 's csak azt éleszti, mi vele egyez.

Azért, midőn Krisztus a' természet' rendébül kiesmért társulati igazságait a' népnek példabeszédekkel felfoghatóvá tévén egész biztossággal mondotta: „a' hegyek előbb elmulnak, mint az én szavam“, mind modorára, mind lényegére nézve hitelt érdemel; mert ő a' természetet magát beszélvén, beszédeinek állani kell, míg a' természet álland, 's míg azokat szokásaink szerint a' természettül félre nem torzítjuk. Szinte midőn Baco a' fehéret feketének 's viszont mutogató Scholasticismust; ugy midőn Kant *) a' szép hangu, de üres tartalmu francz képzelgést a' tapasztalásra, azaz, a' megtörtént eseményekbe működő természeti rendszabályok' figyelmére visszavonni igyekeztek: az észnek legvalódibb kötelességét mutatták be, 's azonnal szerintök értetődik, hogy a' saját kötelességét teljesítendő észnek a' szenvedélyekre hivatkozni nem szabad, mert ezek annak természetes nézeteit elcsábítják és azonnal a' természetnek ellenhatását előidézik.

Emlékezzünk csak vissza az aegyptusi bölcsészetre, ez nem lehetett természetlen és rossz, csak azért is, mivel általa az emberi társulat kifejlett; de későbben a' lényeket elnyelő kül-idomot vévén magára, a' Görögök elég

*) Kritik der reinen Vernunft.

okot találtak azt nevetségesnek nézni. Meg is hanyatlott az aegyptusi társulat. Göröghon eleintén kevesebbé elfogult lévén, a' természet-re egyedül figyelve az aegyptusi észromokon új esméretekre 's haladásra jutott, elannyira, hogy számos gyarmatokat szállithata, Itómának tanítója lőn, 's valljon! nem mosolyoghatunk-e ezeknek is későbbi mythológiáján, azokban a' természetes ész' magvait olly öltönyökbe burkolva észrevehetvén, millyek a' mostani okulás előtt regényes meséknek tűnnek fel? — A' keresztény zárdák eleve a' tudományok' és művészetek' ápolása' érdemébül tenyésztek fel, de későbben az eredeti czélzattul eltérvén, kényyszerültek a' nemzetek azokat rendre birni, vagy végkép is elosztatni.

Még érthetőbb az észnek avulhatása a' gyakorlati művészetek' körében, midőn ezek egy helyen és időben virulnak, és ismét elsatnyulnak vagy máshova költöznek. — Nemde, a' kiváltságos levelek eredetileg egész Európában a' közjóérti érdemtevés' felbuzdítására alkotvák? 's későbben az érdemtehetést kizáró tulajdöntettek magokra? szerinte tartalmok a' gyakorlattal merően ellenkezik. — Így elfajulni szoktak az észnek más tárgyai is a' természetnek gyarlóságinkat leverő tulajdoninál fogva; ugyan is lévén minden jónak és hasznosnak bizonyos kiszabott természetes határa, ezen túlvive vagy elferdítve, eredeti czéljával ellentétbe jó, a' legtermészetesebb képzetek álformákká alakulnak, mi annál könnyebb, mivel sok esetekben az üdvöstül csak egy lépés van a' kárhozatosra. De a' természetet megcsalni még sem lehet, ellenhat az a' természetlennék 's végbe

viszi munkáját álképzetink ellenére is; az elfajultan okuló nemzeteket elgyengíti, 's végre el is szórja, romjaikból csekély magvakkal új nagyot 's érdemest termendő.

A' Görögök a' kényurság, a' Rómaiak az egyedurság ellen szüntelen óvakodtak; mégis végtére épen azok alá jutvák, mitől leginkább féltek. Sőt Róma megölte papjait is, kik a' bölcs Numának a' Capitolban ereklje gyanánt tartott, és kétes viszonyokban tanácsul használt Sybilláját „egynek engedelmeskedésre“ értelmezték. — A' legtündöklőbb fejedelmi családok sok ízben épen akkor buktak meg, midőn az anyagi eszközöknek bőségében voltak. A' leg-erősebb nemzetek épen akkor elemzettek fel, midőn a' tudományoknak, és művészetnek fel-fokán állottak; mert egyébiránt hibás társulatok' lényegében levén a' feloszlásnak természetes okai, a' szép színekkel festeni tudó elme a' hibákat hiában hímezgette, a' hibák csak hibák maradtak, 's követkevéseik önként bekövetkeztek. — A' római köztársaság Clodius, Catilina, Sylla, és más ezekhez hasonló merénykedők ellen teljes erővel vívott, többeket meg is akadályozott, másokat megsemmisített, de végre lett helyettök Caesar, ez megöletvén annak véres ruhái még hatalmasbat felidéztek. — Julianus császár meg akará menteni azon hitvallást, melly Róma' elődit boldogítja; de már ekkor még helyes értelmét is elvesztvén, helyet kényteték adni azon vallásnak, melly a' társaságra született embernek a' társulat' valódi elvét „az egymás szeretést“ fő kötelességül kitűzte, és a' határtalan önzés 's más szenvedélyek által lealacsonyult társulatot eredeti méltóságába

vissza helyhezé. — Ugyan ezen jótévő vallás' fejének, a' római pápának hivei jónak vélt hártatlan hatalmát, mellyel ez és papjai a' világ' vagyónát és uralmát magoknak igényelték, 's mi ellen a' fejedelmek eredménytelenül ovakodtak, egy csekély barát megtörhette. — Szinte önként kimult az emberek' képzetébül a' francia hártatlan szabadságnak eszméje, ámbár azt a' leghiresebb írók védték 's foganatos eszközül szolgált egy veszélyes ferdeségnek elhárítására, mert természetellenes volt; ellevén a' természetben minden ferdeségnek ellentéte rejtve, mellyel az lassan ugyan, de annál biztosabban, álokaink ellenére is célját éri. — Julián gróf látta Spanyolhon' természetlenségét, midőn Muza arab vezért honjának tiz ezer fegyveresseli elfoglalhatására reá birta. — Elesmérte a' német császári követ 1525-ben Magyarhonnak félszeg állapotját, midőn a' Pesten tanyázó néhány egyedeknek fényűző dombérozását, a' király' és alattvalók' szomorú sorsával öszvehasonlítván mondani bátorkodott: „ennek olyan tekintete van, melly sokáig nem tarthat“ *). — Látta János Kázmér lengyel király 1661-ben nemzetének okvetlen romlását, mondván: „belső villongásink miatt megtámadástul és feldarabolástul félhetünk. Az orosz (adja Isten hogy hamis proféta legyen) Litvaniát, Brandenburg, Lengyelországot, és Prussiát, Austriát, Krakót, határos tájjal együtt veszi el“ és megtörtént; mert állományuknak és a' közjó eránti eszméiknek alapja szenvedélyek lévén, a' józan jogok

---

*) Sammlung kleiner ungedruckten Schriften, Kovachich Ofen, 1805. I. K. 169. I.

elferdültek, és azért a' társulat' valódi hasznára vonatkozó észnek semmi becse 's nyomatéka nem lehetett. Királyaikhoz csak akkor mutattak hivséget, ha több üres gazdag hivatalok nyitva állottak. A' vég vész' látásakor ők is, valamint a' Rómaiak, vissza akarák a' köznépnak a' tapasztalás által igazolt jogait adni, de már késő volt. Jelen sorsukat tehát megérdemlették.

Mennél mélyebben nézünk az anyagi világ' szerkezetébe, annál erősebben meg kell győződünk arról: hogy minden változásokat, alakulást, és romlást két egymással ellenkező erők, egy igenleges és nemleges, egy tenyésztő és enyészítő eszközlik. Azért tenyészet és romlás egymást váltják a' mint egyik elem a' másikat túlhaladja. Szinte ezen általános anyagi rendszabály, a' szellemi tárgyakban is áll. A' teremtő ész a' szenvedélyekkel minden egyénben és társulatban vegyest találkozáván, hol a' szenvedélyektől, és ezen alapult balitéletektől el nem fojtott ész tényez, ott gyarapulás, hol ellenben a' szenvedélyek az észet túlhaladják, ott egyes egyénektől kezdve a' család- és egész nemzetségekig mindenütt és mindenkor fogyatkozás, nagyobb vagy kisebb, a' túlhatás' foka szerint következik. Mit kiki, nagy vagy kicsiny, önmagán, körén és mindenkin észrevehet. . . . Különösen tapintható, mikép azon nemzeti tag, vagy érdek, melly valamelly honban képviselve nincs, hanyatlásba esik, 's marad a' képviselteknek is szembetűnő rövidségével. Így nevezetesen nálunk a' tényező értelmiségnek a' születésnél kevesebb, vagy mondhatni semmi állományos becse nem lévén az iparok mint annak szüleményi a' képviselt mezei gazdaságnak tagadhatlan rövidségével

tespedésben maradtak, mi hibának díját külföldre többszörösen fizetjük. Szinte a' papiros érdem a' valódi érdemnek helyébe általános pótlékul jogosítottván, láthatunk kiváltságokat, milyeket a' józan honfi csak az ellenségnek kívánhat.

Esméretes még mai nap is a' régi eszméknek jelenleg is gyakorlatban lévő kétfelezete, kiknek egyike minden órát testi öröme' élvezetében töltendőnek tanítá; másika pedig a' lélek' nagyságának következményire figyelve a' csendes értelemnek mint némi isteni szikrának hódolt, — amazok a' testi jelen rövid, ezek pedig a' lelki, távolabb eső, állandó öröme' törekedvén. — Milly vészhozók valának az elsők: az Epicuristák, megesmérhetni foganatjából, kiholt miattok a' tudomány, művészet, és erkölcsiség, 's magokat, javaikat 's főkép társadalmukat bitanggá tették; kiket tehát több fejedelemnek, nem használván szelíd eszközök, a' legreimesebb vérengzéssel kiirtani nem ok nélkül igyekeztek; de mély gyökeret és terjedelmet vervén az, nem lehetett, 's végre társulatjoknak is meg kelle bukni. Vagynak igen is, jelenleg is egyéneink, kik erőltetett ferde törvényekbe bizakodva, sem a' fejedelemtől, sem a' hazától többet nem várhatva, testi élvezetek által annyira eltompultak, hogy milliók nem elegendők aljas vágyaik' kielégítésére 's a' vélek jóltévő hon az a' tárgy, mellyet üresen hagyni fő kötelességnek gyakorolják 's ők ezt szabadságnak nevezik, meg nem fontolva hogy a' vad vágyok ástak sirgödröt az elhunyt nagy nemzeteknek. Alig foghatni elmével fel, mikép lehessen azt honfinak nevezni, ki bona eránt nem tartozik más-

sal mint rontani azt. Mi kábult ész az, melly ezt megjogosítaná? mert:

2. §.

Az erkölcsi erők eredményesebbek az anyagiaknál.

Azt mondja Polybius *) „a’ Karthagiak’ kormánya igen kemény volt, ők a’ Spanyolokat annyira kínozták, hogy midőn a’ Rómaiak jöttek, úgy nézték ezeket mint szabadítójikat, és ha megtekintjük azon nagy pénztömeget, mellyel a’ Kathagiak ezen nagy háborut folytatták, ’s még is elvesztették, meglátható jól, hogy az igazságtalanság rossz gazdálkodás, ’s nem felel meg a’ várakozásnak.“ — Szinte Tacitus a’ Rómaiakról: „Nem Cinna, nem Sylla’ hosszas uralkodása, nem Pompejus, és Crassus’ hatalma Caesar előtt; nem Lepidus’ és Antoninus’ fegyvere Augustus előtt estek le, ki a’ versengésektül megfáradt társulatot „Fejedelem“ név alatt parancsa alá vette. A’ tartományok sem vonakodtak ezen állapot elől, gyanus lévén a’ Tanácsnak és népnek kormánya, a’ hatalmasok’ viaskodása, a’ hivatalnokok’ fösვნensége és a’ törvények’ hiu kezelése miatt, mellyeknek egész köre pénzzel zavartatott“. — A francz aristocratiát, nem népfölötti felsőbbsege, hanem ennek szenvedélyes gyakorlása hozta azon állomásra, miszerint egy posztó-áros Robespierre őt kiváltságaival együtt megsüllyeszthetné. A’ franczia egyedurat, kinek 32 millio népség tisztelte hatalmát, a’ párisi kofák 1792-ben megtámadni

*) L. De virtutibus et vitiis, 9. k.

merték. Lengyelhonban az elosztás előtt, nem látunk mást, mint néhány egyedek' tágas kedélyit, és tékozló fényüzt a' nagyszám' koldus-sága és az egésznek romlottsága közt. Katalin orosz czár nem helytelenül jósolta tehát felölök: miszerint „csak le kell annak hajolni, ki Lengyelhonbul valamit elvenni akar.“ — Tacitus, Tiberiusrul irván beszéli: „mikép ezen fejedelem nyájas, leereszkedő volt, adott szigoru törvényeket a' nagyok' pazar fényüztése és romlottsága ellen, szerette a' jó polgárokat, azért a' nép őt Atyjának akará nevezni; de el nem fogadta. És minekutána látta, hogy a' legelsőbb Consulok és Tanácsosok közül, kik azelőtt a' félvilágnak parancsot osztottak 's barátságaikat a' királyok kérték, most az tartotta magát legderekabbnak, ki alacsonyabban hizelkedhetett 's ki gyalázatosb tervet készithetett, azért Tiber őket megutálván kegyetlen lön 's így szólította meg őket: „oh ti nyomorékok, kik egyedül szolgaságra születtetek, mondjátok meg, ugyan már mit csináljak véletek, hogy a' jó erkölcsre visszahozzalak?“

1156-dik évben Fridrik császár Ausztriát, Styriát, Karinthiát és Karnioliát Henrik herczegnek olly feltétel mellett általadta, hogy a' fiág' kivesztével az utolsónak öregebb leányára szálljanak. Valóban e' feltevény 1245-ik évben békövetkezett: vitéz Fridrik fimag nélkül maradván. Ezen Fridrik' öregebb testvérének Henriknek leánya Gertrud styriai jogát Béla magyar királyra átruházta. Azonban Ottocár cseh királynak fia Herczegül választván, e' kettő közt hadra kelt e' viszony 's Béla győzött 's foglalt; de a' magyar képviselők' zsarlási a' Steierokat

lázadásra késztek 's Ottocárt segítségére híván, Ottocár győztes békekötésben Styriát elnyerte Bélától *). — Mátyásunk is elfoglalta Ausztriát, 's volt Magyarhonnak annyi anyagi ereje, a' menyivel e' szerzeményt megtarthatta volna, de a' szellemi erőnek szűke miatt, a' szenvedélyek Mátyás' halála után kitörvén, a' szabadság és ferde eszmék által elfajulván, nem csak Ausztriát elvesztettük, hanem alap is vettetett mind azon inségek' bekövetkeztének, mellyek honunkat ez időszak után érték, a' törököt beidézték 's okozták hogy nemzetünk gyámság alá essék, ki szabadságát a' féktelenségben kereste 's az indulatos merények törvényinket csak az elnyomásra idomíták. Elég természetes enyészto' erők önállásunk' érdemlett elvesztésére! Jelen állapotunk' jobbságát csak a' felséges Ausztriai ház' erényeinek köszönhetjük, mellynek tagjai, az alapító 4-ik Albrecht habsburgi grófnak végtanácsát követve, nem a' diplomatia, sem a' sors' vakjátéka, hanem a' legtermészetesebb okoknál fogva, millyeket más birodalmak' szerzésében is észrevehetni, a' társulati eszmék' gyakorlata által, honunkat 's üres közjavunkat fejedelmi parancsok alá vették. Ugyanis:

4-ik Albrecht habsburgi gróf egyedül Habsburgnak, és némi csekély tájacskáknak Argauban és Alsatiában birtokosa, elmenvén 2-ik Friderik császárral a' Szent-Földre, elindultakor ezt adá családjának tanácsul: „megemlékeztek, hogy a' Habsburgi elhunyt Grófok jó híroket nem a' csalárdsággal, kevélységgel, vagy mocskos önzéssel, hanem férfias bátorsággal,

*) Coxes: Geschichte von Österreich, 1. k. 35. l.

vitézséggel, és a' közjóérti áldozatokkal szerezték, kövessétek ösvényiket, 's megáld az Isten titeket jószággal, tisztségekkel." — Albrecht 1240-ben Ascalonban meghalálozván, több fiainak egyike Rudolf az atyja' lelkétül ihletve, eleintén kevés örökményét a' szomszéd Grófok' akkoron szokásos rablásitul megőrizte, 's birtoka kevés levén, másoknak is, különösen Ottocárnak honunk ellen fegyverrel szolgált. *) Fő elve volt a' gyengét pártolni, mi által ön-alattvalói meggyarapúlván, őt szerették, tőlök segédeszközöket nyert, nagy de szegény birtok-gőgös ellenségeit megalázhatni.

Megesmérvén ekképen Uri, Switz és Unterwalden, Rudolfnak nemes lelkületét, védlőnek megkérték. 1265-ben Zürich katonaságát kormányá alá adta, híre tehát mindtovább hatott, és a' választó fejedelmek őt császárnak elválaszták. Rudolf olly csekélynek tartá magát, miszerint midőn elválasztásának hírét vinnék, nem hitte. Ottocár pedig magát elég erősnek vélvén megghiúsult reményét fegyverrel kicsikorhatni, Rudolfot mint előtte csekély grófocskát e' rangrul lemondadni igyekezve, ellene hadat szállított. De Rudolf őt leginkább a' Magyarok' fegyverével meggyőzte 's Austriát, Styriát, Karinthiát és Karnioliát tőle elvette. Később a' törvényt tapodó Némethont a' törvény' tiszteletére térítette, 's intézetei a' birodalomnak és önháza' fényességének talpkövíül lettek. Ennek utódjai magokat minden fejedelmi családok közt szelíd kormány által különösen kitüntetek, azért megtörött rajtuk minden ellenség. Ők

---

*) Coxes: Gesch. von Österreich.

szabadíták ki hazánkat a' török járombul, mibe saját vétkeink által esénk. 300 éveken át alkotmányunkat tiszteletben tartják, 's állandóbb jólétet sz. István óta nem élveztünk mint most, 's ha hátramaradásink vannak, a' minthogy valóban vannak is, tulajdon hanyagságunktul származtak és tartatnak fen, a' legkívánatosabb kormányzási modort követvén erántunk, ugymint ön erőnkbüli előhaladást engedvén, remélhető, hogy honosim nem lesznek gyávák ön ereikben bizalmatlankodni, 's ha bizalmatlankodnának, azonnal az önállóságrai érdemetlenségüket tanúsítani fogják, és a' kormány ellenébei viszonyokra nézve megemlékeztetnek még első Ferencznek az 1825-diki országgyűlést megnyitó beszédére, mellyben e' józan fejedelem szembetűnő hévvel intett minket: „nihil a vobis postulamus, nisi patriae vestrae felicitatem“.

Hasonlítsuk már most öszve Austria-házát Zápolya Jánossal, mint koronánkérti vetélytársával. Ennek elve volt a' legrutabb vétkeket is czélérhetésre használni. Tokajnál állott ő vesztegelve negyven ezer fegyveressel, midőn a' mohácsi gyászos ütközet történt. Terhére sajátítatik Mátyásunk' hirtelen halála, és kincseinek elrablása, nem is említvén a' többit. Így erkölcsi szempontbul tekintve tüstént kitünik: miért Zápolya, Ausztria-háznak helyet engedni kénytetett. Valamint Caesar' erényei előtt a' köztársaság' vétkei, a' Párisi gróf előtt Nagy Károly' utódjainak gyengeségei lehullottak.

Azt mondja Cicero e' szellemi erőrrül *): „Minthogy az igazságnak annyi ereje légyen,

*) De officiis, 2. K.

10
 hogy az még a' zsványok' vagyont is megerősítse és többesítse: mennyi erőt néki a' törvények és bírák közt az állományos társulatban tulajdoníthatni véljük? nékem ugyan látszanak, nemcsak a' Medoknál, mint Herodot mondja, hanem epeinknél is a' jó elkölcsü királyok igazságszerhetés végett alkotva lenni. Mert midőn a' tehetlen tömeg a' nagy vagyonosoktól nyomtatnék, egy valaki erényeshez folyamodtak, ki midőn a' gyengéket bántalmaktól megőrizné, józan jogok' állapotásával a' legalantabbakat a' fölebbiekkel okos arányban megtartotta“. — Ezen okadás volt a' veleje azon felszólításnak is, mellyel Napoleon magát császárnak elfogadtatá, mit aztán katonai tulságoskodásával eljátszott.

Erény tehát az országglásnak valódi alapja, a' szenvedélyektől származó tulságok pedig megrontó elemek. Ugy szinte egy magát szerencsésen országoltató népnek fő tényezője a' józan arányu jogokat követelő 's híven megtartó ész. — Nem tudták a' Rómaiak eleintén a' vitézséget a' kiméléstül, a' közjavad az ön, és családjuk' szeretetétül megkülönböztetni: azért kicsinybül nagygyá lettek. A' szomszéd népek szerencsájöknek tarták társuk, vagy legalább barátjuk lehetni. Eskü, törvény, kötelesség' szigoru teljesítése, erőt nem sajnáló tevés, kényelmek' nélkülezése vala jellemök. Melly elveket szinte az Európába jövö Magyarok is követvén, tehették ezen szép és gazdag földnek megörökösítését lehetővé.

A' Scythák tudniillik régi laktanyáikon el sokasodván több gyarmatokat; Parthokat, Avarokat, Hunnokat és Magyarokat rajzatták. Ez bizonyos jele a' közjórái törekvésnek. Különö-

sen: nem lehettek a' Magyarok tudatlan nép, midőnszinte Asiából ezen szép tájt kiszemelni, elfoglalására tervet, és ehez alkalmas eszközöket kitalálni, 's eszméjeket végrehajtani tudták. Nevezetesen: Keresés közben tapasztalván hogy nagy dolgok' kivitelére szükséges a' közjót illető rendszabásokat öszpontosítani (Julianus Porphyrogenita szerint*): „Arpádot nem a' véréért hanem érdemeiért 880-dik évben Főnek elválaszták“ kinek utódjai Sz. Istvánig 120. évek alatt ezen új földön 's új nemzetek közt olyképp uralkodtak, miszerint sem törvényeket szaporítani, sem ezen új szerzeményt irigységtől félteni nem vala szükség.— Fej, és alattvalók közti egyetértés, Európávali kibékülés elég indokot szolgáltat Leo Sapiens császárnak őket megcsudálni, és tulajdon népének például állítani, mondván: a' „magyarok mindenre szemesen ügyelnek, tanácsaikat titkon tartani legszentebb kötelességnek tartják, az időtül, tanácstul, és rendtül, többet várnak mint erőszaktul; az ő hadjok példánya a' rendtartásnak. Szemesés szabad nemzet, melly az inségeket, és fáradságot szívesen tűri, és előljáróit kötelességeiknek teljesítésére szorosán 's szigorún tartja **).

Ez rövid de méltóságos ábrázolása egy szabad és közjóra törekvő népnek, egy okosságnak és erkölcsnek, millyet a' történettan nem sokat mutathat. Magában foglal mindent, mit tapasztalás egy nemzetnek egy kicsinybül nagyra emelésére foganatosnak ajánl, 's egyszersmind értelmez bennünket, mi által nagybül kicsinyek lehessünk. — Mi van pedig nekünk jelenleg

*) De administratione imperii.

**) L. de Taclica.

azok helyett? — Tartományok' nyerése helyett tulajdon feleink kétségbe hozzák örökséginket, sőt nemzetiségünket is. Az érdem helyett vannak személyes tehetségek' kifejlését gátoló kiváltságok. Tanácsainkat az oktan tömeg határozza. Idő és rend helyett, félre magyarázott számtalan törvények. A' rendes had helyett insurrectio. Szabadság helyett szabadosság, és szolgaság. Inségek' és fáradság' szives türése helyett, ostoba fényüzés minden apródjaival együtt. A megyékben és városokban kötelesség' szoros teljesítése helyett egyedárus hivatalok, kényelmes kereset mellett feleletterh nélkül, 's kérdezni lehet: hány millio önkényes hátravetéseknek, és törvény-szinű károsításoknak kelle történni, míg a' nagyszámu nép, és a' legtöbb nemzeti érdekek azon fokra lealjasultak, minél alább nem lehetnek?! Következve: az Európába jött Magyarok okosabbak, és erényesebbek voltak nálunknál, 's cselekvényi modorukat mienkkel párhuzamba tévén, kiderül: miért mi azok' szerzeményit megőrizni, 's annál kevesebbé tökéletesíteni nem tudjuk. Kiderül az is, hogy a' szellemi erők akár tenyészet, akár enyészetre eredményesebbek az anyagiaknál.

Nevezetes ezen szellemi erőül Catónak Caesárral az öszveesküdtekrül tett feleselése, midőn a' köztársaságnak feladata volt: „lenni vagy nem lenni“ azon köztársaságnak, melly erényre építve, hatalmát a' félvilágra kiárasztván, már nem talált kül- ellenségre, ki a' szerzemények' élvezetében háborgatta volna; de a' belenyészto okok rajta erőt vettek. Ekkor mondáCaesar: „Eleinknek nem volt merényekre szükségök 's kevélységök nem ellenzette mások' intézeteit,

ha azok jóknak tapasztalvák, utánozni. Fegyvereiket, és íveiket a' Samnitáktul, a' Főnökök' czímeit többnyire a' Tuscoktul vették. Utóljára mi valahol a' társoknál, vagy ellenségeknél alkalmasnak sajdítatott, serényen itthon végrehajták; a' jót utánozni, nem pedig irigyleni akarván. — Valóban erény, és értelem nagyobb volt azoknál, kik kevés vagyonkából ekkora birodalmat alakítottak, mint mi bennünk, kik azokat jogszerint szerzetteket, alig tarthatjuk meg, Catónak erre felelvényében imez olvastatik: „Ha a' rossz tényeket akkor üldözöd, midőn már megtörténtek, hacsak a' tevés előtt nem ellenzed, akkor hogy többé ne történjék, hiába kívánod az okosságtul. . . . De a' halhatatlan Istenekre! hozzátok szólok én, kik mindenkor házaitokat, majorjaitokat, címjeiteket többre vettétek a' közjónál! Ha birtokaitokat akármilyenek legyenek azok megtartani, ha örömvágyitoknak henyét adni akartok, ébredjete fel már valahára, és fogjatok a' közjóhoz. Nem a' vámok, nem a' társok' sérelme forog fen, hanem szabadságunk, és létünk kétségben van. Számtalanszor beszéltem én e' helyen polgáraink' fényűzése és fősvényességéről, azért sokan reám nehezteltek is. . . De ha mindjárt ti ezeket kevésbe vettétek is, a' közjó erősen állott, a' gazdagság a' henyét kipótolta; most már pedig nem az forog fen, jó vagy rossz erkölcsökkel éljünk-e, sem mekkora, és mi méltóságos légyen a' római nép' birodalma; hanem ezek akármilyenek legyenek is, azok a' miénk, vagy velünk együtt elleneinké legyenek. . . Már mi régen a' tárgyak' valóságos nevezetét is elvesztettük. Más vagyonát elajándékozni jó ténynek, legrosszabb merények vitézségnek, hivatnak. Ez-

zel a' közjó a' végén van. Ne véljétek, hogy eleink e' köztársaságot kicsinybül nagyra fegyverrel emelték. Ha így volna a' dolog, akkor köztársaságunk jelenleg legszebb 's jobb volna; nekünk most több társaink, több polgáraink, azonkívül több fegyvereink és lovaink vannak mint azoknak. De mások, mások voltak ám azok, mik őket nagygyá tették, mik nekünk nincsenek. Itthon ipar, kint igazságos kormány, tanácskozásban vétektül és vágytul szabad lélek. E' helyett nekünk fénykedés és fősvénység, egyedek' gazdagsága 's köz szegénységünk van. Dicsérjük a' gazdagságot élvezzük a' henyét. A' jók és roszak közt nincs különbség. Az erények' jutalmát a' gőg birja. Nem csuda tehát, ha ti egyesleg, kiki magának okul. Itt örömelvezésnek, amott pénznek és kegyelemnek szolgáltok; miután történik, hogy az üres közjó megtámadtassék. . . Ez visszatetsző tárgy, de ti nem félték tőle; vagy inkább igen is félték, de a' lelki tespedés, és restség miatt egyik a' másikra vár. Az Istenekben biztok, kik ezen köztársaságot annyiszor megtartották holott nem asszonyos fohászokkal érdemeltetik meg azok' segítsége, hanem vigyázat, tevés, és jó tanácsbul származnak minden jók."

Ezen vitának értelmét fejtegetni felesleg volna. Nemzetiségünk és politicus helyhezetünk lealjasodva lévén, nem lesz czélelles reánk némi alkalmazást tenni. Annyi belőle bizonyos, hogy az erkölcsi hibák veszélyesebbek az anyagiaknál, és a' nemzetiségünket kétségbe vonó Horvát atyánkfiait soha semmi anyagi erővel, vagy kényszerítő törvénnyel, hanem öncselekvényink' erkölcsiségével nyerhetjük meg. Ellenben győzni fognak ők, ha hiven teljesítendik

mind azokat, mikkel magoknak és másoknak tartoznak. Egyetlen feltétel; minélkül hiúsuland minden igyekezetünk. — A' francziák is elfogadták az angol alkotmányt, melly honn olly sok jót eredményezett, de nem lévén annyi erényök mint az angoloknak, nem lévén a' francz kamaráknak olly közérzelmök és értelmök mint az angol parlament- és fő-aristocrátiának, ki magát, jogait és tetteit rostáltatni nem tiltja, tudva mikép előjogai a' józan értelem előtt el nem eshetnek 's salakjátuli tisztítása pedig csak erősítésére szolgál, nem lehet, mondám, ugyanazon alkotmánynak Franczhonban azon eredménye, mint Albionban. — A' francziák a' legjobb ügyeiket már számtalanszor szeszélyességükkel eljártszották, csapodárságuk őket Olaszthonbul már tízszer kikergette. Magát rostáltatni hagyni már elég erény és értelem, minek mássát csak az erényes római tanácsnál találjuk fel, Censort rendelvén az maga és az egész lovagi rend fölé, ki a' testület' szertelen gyombor kinövéseit első eredetökben elvágna, felnöttek a' termő ágok életnedvét elszíván az egész fa vésznek induljon, vagy meddön maradjon. A' Censor megszűntével, meg is szűnt a' roppant birodalomnak becses és biztos állása, a' törvény vázzá alakult, és a' temérdek anyagi erők nem menthették meg a' tönkre jutástul.

Ezen igazságot feltalálhatni önnemzetünkénél, és részletesen minden külön tagoknál is. E' földre jutásunk után törvény-kezelőnek megmaradt azon osztály, melly a' népet ide vezette, és lehető önkihágásait (Julianus Porphyrogenita szerint) nehéz és keserű fenyíték alá vétetni rendelé. Ugyanakkor a' főnök sem huzta ki ma-

gát a' felelőség' terhe alul: addig nem is volt szükségünk minden harmadik évben új törvény-tömegek' alkotására, hanem a' belmegelégedés és kölcsönös bizodalom erős lábon állott, 's szomszédink és uj birtokink iránt velünk kibékültek. De midőn Szent István után az idegen már akkor megromlott hűbéri (vagyis inkább mondhatnók) hűtlenbéri elem a' magyar népet a' társulati természetes eszmékből kiforgatta, midőn Gisela királynővel a' bevándorlott Feudalisták szintugy mint önhonukban is, mindent a' magok gögjenek alárendelni igyekezve, a' királyokat egyedül önhatalmok' megőrzésérül gondoskodni kényszeríték, kialudt a' kormányzó testületből ama' Julianus Porphyrogenitátul kiváltkép megjegyzett eredeti társulati eszme, és ez által szükségkép általment a' kormány és biráskodás a' Papokhoz mint akkoron legértelmesebb és erényesebb testülethez, 's birták is azt mind addig, míg némellyeknek tulzott haszonvágya az egész nép' figyelmét fel nem ébresztette, 's következtek utánok a' Mágnások, de ezek ismét az Árpád' vérének kiveszte után a' királyok' szabad választásával túlságos kiváltságokat igényelve, kirekesztő zárt testületre fajultak, kormányuk alatt a' királyi hatóság és köznép tönk-re jutván, már a' mohácsi veszély előtt ellenek zúdult a' nemesség, 's minekutána ezeket okokkal meggyőzni nem tudták, öszveszedett jobbagyi erővel a' nemességet széljelverték, de tulságaik mégis erkölcsi gyümölcsét megtermették, tudniillik a' mohácsi veszély' lehetőségét, a' biráskodásnak más tagrai átmentét, és a' királyi hatalomnak olly egyénre jutását, kit az erénytelen gögnek, és határtalan önzésnek

mocskos fegyverei meg nem sérthetnének... Jelenkorban tehát, midőn az alaptalan, és elvben olly üdvös megyegyülések a' szenvedélyek' színpadává váltak, az életkérdéseket a' vad tömeg határozza 's a' törvény-kezelőket a' vétek' útján szemeli ki, minek következtében a' törvények' kiszolgálása és magyarázása a' gyengébb félre nézve csupa kegyelem, sőt (lehet mondani) a' tisztújítási pazar költségek' fedezésére uzsora-tárgyul használtatik; szükségkép a' nemességtől a' kormány és biráskodás elutazni készül olly testülethez, melly erénnyel és értelemmel bővelkednék, 's ehez a' társulatnak hajlama nem csak erkölcsileg kényszerül, hanem kényszerül anyagilag is azon általános hanyatlás miatt, miszerint a' kegyelt tagok' érdekei is kétes viszonyba, és tespedésbe jöttek, a' többiek' érdekei pedig vázzá törpültek, 's kiknél sem törvényalkotás, sem az alkotak' kiszolgálása sem katonáskodás, sem valami iparok nem diszelhetnek.

Az általános hanyatlásbul eredett erkölcsi kényszerülésnek lehet tulajdonítani a' köznép' értelmes részének új jogokbani-részeltetésének általános eszméjét, 's ha a' tisztések, ugymint a' köznépnek erényesebb és értelmesebb része ezen eredeti feltevényekben magát tökéletesíteni iparkodnék, 's ha ellenben a' köznemesség az eddig gyakorlott törvényferdítésben és ujfolag megszokott erkölcstelenségében megátalkodnék: a' biráskodásnak és törvényhozásnak okvetlen a' néphez kell jutni, mihez a' kormánynak, ha akarja, ha nem, okvetlen előbb utóbb kezlet kell nyujtani, vagy a' kormányt egyedursági modorra alakítani, mert a' nép' érdekét a' feje-

delemétül elkülönzeni, 's egy kevés töredéknek romlott vágyait az egésznek érdekével felcserélni teljes lehetlenség. Miért is nincs jelenleg a' tiszteteknek, vagy ha úgy nevezni akarjuk, a' nép' értelmes részének eredményesebb érdeke, mint akármilyen úton 's módon 's formában maga fölé Censort rendeltetni, és így a' kinövésektől megőrzendő erkölcsiség- és értelmességével szegényt boldogot lekötelezni, szívből megvetve azon szabadságot, melly magában foglalná függetlenül másoknak árthatni. Az erény és értelem' pályája mindennek nyitva áll, senkitől el nem zárható kitűréssel czélt ér, 's gyakorlásában a' legnagyobb erő rejtezik.

3. §.

A' társulat' lényege áll egymásnak segítségére, nem pedig kárára levésből.

Társaságra születünk, az tagadhatlan. Ki ezt tagadná, meg fogja a' naptul is tagadni világoosságát. Társulat nélkül egyes ember soha végre nem vihetné akár magára, akár a' közre nézve azt, mit társulatban eszközölhet. Magának a' társulatnak tényei természetül csak azon fok szerint sikereseek, mennyire a' közösnek eszméjéből indultak ki, és abba végződtek is. — A' társulat' lényege tehát egymásnak hasznára, nem pedig kárára levést feltételez, vagy nincs társulat.

Ezen eszmével egyes egyének' valódi java soha ütközésbe nem jó, sőt az egyesek' javából áll a' közjó. Hol az egyéni jó, a' közjával összeütközik, ott vagy az egyik vagy a' másik a' kép-

zeleti téren megy, eltérve a' valótul. Egymás' hasznára tehát működhetni, értelmet feltételez, és e' szerint működni természetes társulati kötelesség, mellytül semmi polgári intézmény senkit jog szerént fel nem oldozhat, a' társulat' lényegének megsértése nélkül. Azon szellemet, mellyel egymás' hasznát kitünőleg még egyszerű kötelességünk fölött is előmozdítani törekszünk, a' Rómaiak erénynek mondották 's a' hanyatlás' kora előtt becsüléssel tetézték, mint gyarapulhatásoknak egyetlen forrását. — Nem is igen széles tapasztalás kívántatik annak kiérthetéséhez, hogy a' melly népnek erényes egyénei nincsenek, ott nem lehet remény az okszerű haladásra; hol ellenben az emberiség akármelly indokbul ellenségének tekinteni kénytetik, hol a' cselekedetekbül mások eránti figyelem kivesszett, hol a' nagyobb vagy erősebb rész a' többinek csak lealacsonyítására működik: ott természetesen aszni kell a' társulatnak, és szükségkép eredményteleneknek kell lenni minden kezdett törekvéseknek. Azt mondja Cicero *): „ha mi ugy vélekszünk, miszerént mindenki a' a' maga hasznáért megfossza, megbántsa a' másikat, szét kell szakadni azon, melly az ember' természetével legjobban megegyez, társaságnak. Mintha valamelly tagunk a' többi tagok' érzékeit magához vonná, megyengülni, és elveszni kellene az egész testnek. Ugy ha közülünk kiki mások' hasznát magához ragadja és mindenkitül annyi hasznót elvon, a' mit csak elvonni tud a' maga hasznáért, szükségkép felfordul a' társaság, és közlekedés. Mert maga

*) L. de Officiis.

a' természet nem szenved meg, hogy mások' fosztásával önvagyonunkat neveljük.“

A' francziák Napoleont mint szorgalmas jeles hadi vezért józan jogok' megalapítása' tekintetéből, mint a' fejedelmi hatalom' természetés és egyszersmind történeti címébül, Fejedeleme'nek elválaszták. Ugy látszik: nem értette ő azon felhívó levélnek beltartalmát, 's nem hitté hogy a' természetben volna még egy eredményesebb erő is az ágyúknál: mert midőn az egész ország' javát ön dűlvágyinak és katonáinak alárendelvén az egész nép ifuságát és erejét felemésztette, 's minden külviszonyit is úgy intézte, miszerint a' szomszéd társnépek és fejedelmek minden véle tett működésbül csak kárt éreznének, csak egy szerencsétlen nap kellett, hogy tulajdon népének erántai érzelme világosan kitörne, 's magát semlegesen viselné. Laine és Raynouard nemzeti szónokok a' lipcsei ütközet után a' nemzeti gyűlésbe előladván a' dolgok' valódi természetét, azonnal megtört Napoleonnak tekintete és az okosabb francziák szabadítónak nézték az ellenök hadat vivő fejedelmeket, kik már eleve Napoleonnak e' társulat-ellenes szellemében, és működésében sajdíták és lelték megbuktathatóságát. — Caesar éppen ezen észrevétel mellett támadta meg Rómát. A' határtalan önzésbe elmerült Tanács őt hazaárulónak nyilvánította, 's mindent elkövetett mi a' népnek eszméletét részükre rögtön fordíthatná, de a' nép inkább hitte, a' mit kétségtelenül érzett, és hatalmas szabadítónak üdvözlé a' tanácstul elátkozott Caesart. — Oroszhon azért leselkedik Persia és Törökhon körül, mert érti ezen statusok' természetlenségét. — A' francia Convent azért me-

részelte az állományt megtámadni, mert tudta, hogy abból csak némelly kevés udvaroncznak vala érdemetlen haszna, a' nagyszám' elkorcsítással és kárával; 's tudta, hogy a' polgárisodás' legalsóbb fokán álló ember is érzi azon a' társulat' lényegéből származó igazságot, miszerint egy embernek a' másik ellen, egy nemzeti tagnak szinte a' másik ellen, nem csak joga hanem kötelességei is legyenek. Láthatjuk is mikép azon hatalmas egyének, kik valamelly népnek ebbeli érzelmét idejében megragadni tudták, mindenkor célzt értek. — Gyávaság is a' nép' forradalmaitul félni, kit egy pár ágyú rendben tarthat, hanem félni kell olyan idegenegyénektől, kik a' népnek jogszerű érzelmét megnyerni akarják, és annak idejében a' honi rend' lerontására fordítanak.

Mikből kitetszik, hogy van a' nemzeteknek egy erkölcsi vagyona is, melly a' társulat' belső lényegét teszi, de mint szellemi tárgy csak eredményiből felfogható. Szinte mint a' világosság, ámbár nem olly testetlen mint az erkölcsi hatalom, mindennap szemeinktől élveztetik, a' növények általa üdülnek, mégis ezereid éveken keresztül a' testi világ' alkotó főbb részeinek nem esmértethetett meg, 's mégis az volt; úgy szinte a' vég elemeire bonczolt erkölcsi hatalom, az erény, elismerésünk kívül is a' társulat' valódiságát képz. Nélküle a' legjobb polgári törvények holt betűk, vagy a' kényuraságnak leple, a' társulat' egész életerejének kifogyasztására. Mi által a' nemzetiség kétes állásba jön, az anyagi erők pedig vadságban maradnak. — Megesmérték a' Rómaiak is ezen szellemi erőt, midőn a' köztársaságnak az egyedúrsággali küz-

désekor polgári szerkezetükbe a' régi római éreneyeket visszaidézni törekedtek. Mit azonban nem tehetvén, bitanggá lettek. Ennek visszaállítása' szükségébül világosíthatjuk fel; miért a' legkegyesebb római császárok mellett, a' legrettenetesebb vérengző fejedelmek következtek; a' mint t. i. az egyik jó, a' másik rosz eszközökkel iparkodott a' társulat' régi szellemét visszanyerhetni.

Azt mondja Cicero *) „sem számmal a' Spanyolokat, sem hamissággal a' Paenokat, sem művészettel a' Görögöket, sem ezen nemzetnek és földnek honos érzeménnyel az Olaszokat és Latinokat, hanem vallásos szelidséggel, és csak éppen ezen bölcseséggel, valamint a' halhatatlan istenek által mindeneket kormányoztatni látunk, minden népeket, és nemzeteket fölülhaladtunk.“ Megesmérték ismét a' Rómaiak, hogy a' nagy országok a' társulati észnek elmellőztével nem mások mint rablások, hogy a' szellemi erősség nem alábbvaló mint a' katonai erő, sőt amarra több gond fordítandó, 's hogy az igazság még a' zsiványok' vagyont is megszaportja és megőrzi.

Hannibal a' Cannaei ütközetben elfogván tíz ezer rómait, tizet közülök visszaküldött, hogy a' foglyok' megváltása eránt a' tanácscsal értekeznének. Ezek azonban önmagok' és társaik' meg nem váltására szavaztak, 's magok megvitték a' Tanács' azon végzését, miszerint „a' római katonának halni vagy győzni kötelessége lévén, a' foglyok meg nem váltathatnak“, minek hallásával Hannibal' lelke megtörött, látván a' római népet még szerencsétlenségében is illy

---

*) L. de Officiis.

nagyszerű szellemmel birni. — Ot tehát nem a' hadi erő, hanem a' római szellem győzte meg. Jelen időszakban a' francia kamarák Párisnak bástyákkali környezetét végezvén, az Angolok által méltán kicsúfoltattak, hogy a' városban 's nem a' nép' jellemében keresik az erőt 's bátorlétet: midőn nekik csak két váraik lévén azok is egyedül hadi tárnak használvák. — Nelson Trafalgárnál a' francia és spanyol egyesült hajóereget a' kisebb számú angol-hajókkal megtámadván, még a' vízbe esett angol-matrózok sem szüntek meg a' rémült ellenséget vívni 's vízbe fojtogatni: honnét a' győzelemnek biztosságát szükségkép következtetni kell.

Van tehát a' nemzeteknek egy végtelen hatású szellemi lénye, melly a' társulatnak életét teremti 's neveli. Egy életerő, melly az egészre kiterjed, de törvénybe foglalni vagy kézzel foghatóvá tenni nem lehet. Valamint van testünkben egy láthatlan életerő, melly tudunk kívül is dolgozik, tevéssé kész, gyarapít, fogytával pedig lankadnak tagjaink, egész enyészével pedig mozdulhatlanokká lesznek és egy hatalmas halál becsukja a' homályos szemeket; úgy az itt vitatott szellemi erő' enyészével egy hatalmas kéz véget vet a' lankadt társulati életnek is. Ellenben, valamint az életerővel ellátott mag, a' körülötte idegen anyagokat magával közönösíti és önhasonrészeivé változtatja, úgy az erény is a' népeknek valódi erőt nyújt az idegen népelemeket önfélékké átváltoztathatni. Azért látunk néhai időszakot, midőn minden nép csak római vagy semmi akart lenni. A' római önzés beléptével pedig a' népek' kötelékei megtárgulván, tőlök minden népek menekülni kívántak. Szinte

jelenkorban illyest gyanithatni, ha a' slaw népek az oroszhoz hajlamot, másoktól pedig idegenkedést, és tán nem ok nélkül, mutatnak. Valamint főbb asszonyaink is inkább azon nemzetekhez hajlanak, kiknek irodalma, és társalgási módora nekik nyájásabb élvezetet nyujt magyar zordonságunknál; mert a'tökély vonzó erővel bír.

Ezen erény'szüke miatt közelednek a' Persák, Törökök, Spanyolok és Induk oszláshoz. Megkísérlették a' Francziák is a' köznép' rettenetes uralmát, Napoleon' katonás rendszerét, visszajött hozzájuk a' régi egyeduralom, a' Juliusi lázadás azt korlátok közé szorítá, de állandó, és biztos rendszer még sem következett, mivel a' határtalan szabadságruli eszméleteknek és abbul folyó tényeknek, a' természet ellenhat. A' határtalan kényelemvágy a' közjó eránti érzelmeket háttárbe nyomja, kiki csak magának okul akárki kárával. A' francz kamarák közönségesen két részre, ministeri és ellenzék pártokra oszolvak. A' ministeri, hivatalokba rakja pártosait: azért az ellenzék annak megbuktatására mindent elkövet a' köz ügyek' kárára is, és ha megnyerheti a' ministeri pályát, az előbbi szerep megmarad, csak a' személyzet változik. Tán ismét vérben uszna Europa, ha a' ritka bölcseségü Fülöp példás kitüréssel fölötök nem öröködné, egy fejedelem, millyent az örökvégzés népeknek ritkán ajándékoz. Ellenben az Angolokrul így ír Pölitiz *): „A' népnek megállapodott eszmélete minden jónak az anyja Angliában, ugy a' political és polgári szabadságnak is. Az angol nem örömet változtat. Egy

*) Jahrbücher der Geschichte 1838. Januar-Heft.

intézetnek régisége nem gyűlöltetik hanem becsültetik. A' gyakorlati szellem a' másik anya. A' képzeti okulatnak nincs annyi nyomóssága, mint a' történettanbul merített okosságnak. Az élettörvények, nem pedig a' tanodai eszmék hatnak. Mellék hasznok az angolt nem határozzák el a' fő, és vég haszon' ellenére“.

„A' toryk az angol statusélet' egészen tartása' elvét, tehát a' fentartást, a' wigh ek pedig újjítást védnek. Az angol nem vivja a' kiváltságokat, hanem annak rendetlen kinövéseit, és a' törvény' határának áthaladását. Ő megesmeri az absolutus hasonlatosságot bohóságnak, csak a' közkároست keresi a' maga rendes körébe visszautasítani. Angolhonban a' vallás' és erkölcs' tisztelete nagyobb, mint Francz- és Némethonban. Albionban legalább van még szégyen“.

„A' ministerium csak egy végrehajtó küldöttsége a' parlamentnek. A' hivatalok' nagy száma csaknem egészen nélkülöztetik, mellybe a' száraz földön a' hatalom, és bölcseség központosítva van“.

Nézzük meg már most a' Persákat és Törököket, 's meg fogjuk látni azon enyészto morális erőt, melly honjokat a' természet' minden anyagi kedvezményi közt is, elhervasztja. Így ír Fraser angol, Persiai utazásában *): „Abdula aga Buschirvanban ezt mondá az angol követhoz: meg nem foghatom, mikép Törökhon a' leggyengébb megtámadást állhatná ki. Igen is: én hiszem, hogy minden megtámadás nélkül is végre magában kell összeomlania. Én magam török va-

*) Journal für neuesten Land- und Scereisen, Januar-Heft. Berlin 16 K.

gyok, és esmérem honosimat a' Nagyúrtól fogva, a' legalacsonyabb póríg. Hibáz nekik hon-szeretet, a' közjó eránti érzet, és azon hitszellem, melly által ezen felesleges nagy birodalom olly soká öszvetartatott, naponként veszi erejét. — Egy felül a' Vechabiták' terjedése Arabiában és Syriában, másfelül az europai Törökhon' lakosinak vonzalma csüggedez; ugy hogy a' keresztény nemzeteknek uralmára, kiknek nem sokára hatalma alá esnek, naprul napra jobban megérendenek. Senki Törökhonban, légyen az akármilyen hangu, nem lát tovább mint szakálla ér. Megszerezhet az magának valahonnét ollyan kilátást, miszerint szakálla békességben megöszülhessen, akkor ő semmit tovább nem kíván. Hol pedig mindnyájan illy elhatározott önzők, ki örködjön ott a' hon' bátorsága mellett? mihez egy közérzet nélkülözhetlen. Húszszorta kevesebbet tartok Persia felől. A' Persáknak nincs semmi egészséges statustudományok éppen mint a' Törököknek, csakhogy azok ezeknél még tudatlanabbak. Ön meg fog magátul győződni, hogy ők ezen tulajdonításimat megérdemlik. Ki kétkedjék felőle, miként kelljen nekik a' Francziák és köztetek a' jelen körülményekben választaniok? és mégsem fogtok ezeknél semmi érdekést, vastag ajándékok, vagy kemény eszközök nélkül cseleketni. És én azt vélem, hogy az utolsó tanácsosabb. Fősvénységöket kísérteni annyit tenne, mint vágyaikat nagyobbítani, és cselekvési modorukban még inkább béerősíteni, mi is az angol kormány' érdekének nem kevésbé lenne káros, mint önmagoknak, ezen rövidlátó bolondoknak. — Mostan másrul nem aggódnak mint az Oroszokrul, mi-

vél éppen most tapasztalák ki, hogy ők ezekkel a' csatateren nem mérközhetnek. A' Francziák azt tükrözik eleibek, mintha őket ezen jelentős veszélybül, minek ellenszegülni nem bátrak, megmenthetnék, és ezen kérkedő igérethez tartják magokat, meg nem fontolván: volna-e az ígérőknek elég eszközök is, ígéletük' teljesítésére. Általában a' segéd-eszközök' tulajdonit, mellyekkel Angol- vagy Franczhon bírnak, nem értik. Nem képesek azon erőt, melly ezen statusok' hatalmába van, valljon javokra vagy károokra lenne-e, megítelni. Minden tudomásuk abból áll, hogy Bombay egy, Madras hat heti, és Calcutta két hónapi tengerúti távolyra van. A' mi pedig Európát illeti: arrul semmit nem tudnak többet mint egy Abissini. *) De még rosszabbak, mint én őket festém, és az a' legrosszabb, hogy gögjök minden reményt, hogy idővel felvilágosodhatnának, kirekeszt. Mit az ördögbe várhatni olyan emberektül, kik a' földszinéről semmit nem tudnak? Utolsó követjök Indiában Mahomed Nubbi khan is így festé le jellemöket: „akarjátok hogy honnosim benneteket megértsenek? beszéljeteK szemekhez, nem pedig füleikbe“.

Ugyanazon Fraser tíz évek utáni második követségi utazásából így szól: „A' következő napon meglátogatott minket Amin khan. Ekkor

---

*) Ugyan ki nem láthatná ezen rajzban Corteseinknek eleven mássát? És nálunk ilyenek döntik el a' legjobb életkérdéseket, egy jó lakoma' kedvéért, és hátra nyomják a' legderekabb embereket, minek következtében még a' szigorú jellemű férfiak is habozni kénytelenek.

nem beszélt ő többé integetéssel, hanem nyíltan mondá: nem lehet kétes, mikép az Angolok igyekezzenek Khorazánt is lassankint, azután egész Persiát előbb utóbb elfoglalni, vagy szárazon Indiából, vagy vízről Buschirvánnál kiszállva. Kivánnám csak tudni, miért ti Angolok olly soká késtek? hiszen a' dolog könnyű, és következése bizonyos. Csak bár egy csoport hozzánk küldessék, mindjárt a' nagy szám a' jelenvalókkal elégtelenek, egyesülnek. A' jótevő britt-indu intézetek sok honnosim előtt ismértetvén, semmit annyira nem ohajtanak, mint hason szerencsében részesülhetni. — Midőn következő napon Furrock khán hozzánk jött, kérdém: „mikép küldhetett nyakamra olly nagy bolondot mint Amin khan?“ Es én megnémultam, midőn ez is egész komollyal felelé: „ne nevesse ön Amin khan' szavait, mert azok jók, bölcsek és igazak; ő egy tudós csillagász, 's mit ő megjósol, bételjesedik“.

„Melly szomorú állapotja ez egy országnak, hol a' mély tudatlanság egyedül, és fényűzés divatoz, a' közjó' és eszközeinek esmératlensége miatt pedig még kocsi-utak sincsenek! Mi egyenesen megfelel tanulmányiknak. Ugyanis minden tudományuk áll haszontalan állítmányokból, mellyek a' Koránból is nevetséges alapot idomzottak. Megvetve a' tapasztalást, okulásuk' lényege áll czinkos szavakkal játszó rendszerből, minek nem célja az igazságot kitalálni, hanem éles elmét 's bizonyos könnyű feleletet mutogatni tapsos feltevények' (hypothesis) alkotásában, és védelmezésében“.

Hasonló társulati eszmék' hiányát észrevehetni Törökthonban is, hol a' szolgálailag uralko-

dó népnek nincs más ösztöne, mint kényhatalmukat alattvalóikon olly eszközökkel gyakorolni, miszerént a' nagyszámbul rabszolgákat, és így mindannyibul megbékülhetlen ellenséget tegyenek. A' lázzadás' mérge az északi görög tanyákat is az orosz befolyás' következtében meghatván, ezeknek szabadulása isközeledni látszatik. Livadia, Morea, és Cyclad szigetek már elszakadtak; Oláh- és Moldvahon' elszakadása is, akármilyen legyen is a' többi török tartományok' sorsa, megmásolhatatlanul végbe vitetett. Serviát, melly olly bátor vitézséggel vivott, még csak néhány várörök, és kezesek tartják hűségben, minek felfüggesztésére egy szerencsétlen nap is elég“*).

„Törökhonban a' vad kényurság a' népeket soha nem közönösíthette meg, sőt inkább mindannyiak mint engeszthetlen ellenségek egymás ellen állanak. Bizanczban a' nép' negyedrésze zsidókból, mindenféle vallásu keresztényekből, és végre Rajákból áll; kik mindennap felkelés-kor a' törököt átkozzák, és szívök' mélyéből ohajtják a' külföld' fegyverét. Igenis: ezen ellenszellemü néprész fegyvertelen, 's büntelenül megfojtható; de halljon vagy éljen, az Ozmán közülök egy védőt sem kap, és uraik a' helyett, hogy erejek a' néptömegéhez aránylan, a' vész- és vónapon mindannyival kevesednek, kiket rabszolgaságba és lealacsonyításba taszítottak.“

Ezek élő példák. Szellemüket feltalálhatni a'római köztársaság „lenni vagy nem lenni“ kérdésében is. A' régi magyar czimben sok tarto-

---

*) Land- und Seereisen von Friedenburg 59 L.

mányok számlálvák és elestek. Horvát és tót rokonink visszavonuló igyekezetöknek okát tán nem lesz időnkivüli, hason alapokban keresni? Adja Isten, hogy hibás legyen e' hasonlítás! de minden esetre bizonyos marad az, hogy polgári erény, és társulati eszme nélkül nemzetiségünk nem fog díszleni, 's ennek hiányát törvénykönyvünk ezer értelműségével ki nem pótolandja. Ugyanis:

4. §.

Erényes kezelés nélkül a' legjobb polgári törvények elfajulnak.

A' polgári erény hathatósabb minden mechanicus politicus intézeteknél, polgári törvényeknél 's törvényformáknál. Mert minden évszázadokrul olvashatjuk, mikép annak szükével a' legjobb törvények fogantlanokká tétetve, a' törvényhozó' céljával ellenkező irányt vettek fel. A' római tizenkét táblás törvényeknek jóságát, eredményeik bizonyítják. Mégis később a' római nép azok mellett elemzett fel. Azt mondja Cicero a' már többször felidézett könyvében: minden köztét' létesítésének és nyilvános hivataloknak veleje az, hogy a' fősvénységnek legkisebb gyanúja is mellőztessék. Vajha (mondá Pontius) a' szerencse engem azon időre visszavetett, és akkor születtem volna, midőn a' Rómaiak ajándékot venni kezdenek, nem szenvedtem volna meg őket tovább uralkodni — nem sok századokat kellett volna kívánnia, mert most ezen ragály köztársaságunkat meglepte — nem multak el még száz tiz évek, midőn L. Pi-

so az eltulajdonított nyilvános pénzek' visszaadása eránt törvényt hozott, millyen az előtt nem volt. De azóta annyi törvények és utóbbiak terhesebbek, annyi vádlottak, annyiak elmarasztattak, olasz háború az ítéletek' félelmébül eredett, annyi törvények' és ítéletek' megszüntével társainknak kirablásai; hogy másoknak tehetlenségével, nem pedig ön erényinkkel evezünk. — — Nincs tehát rutabb büntét a' fősvénységénél, kivált a' társaság' kormányzóiban; mert uzsora-tárgyul tekinteni a' statust és törvényt, nem csak csunya, hanem ocsmány véték is. Azért a' mit a' Pithi-varázsszó mondott; miszerint: „Sparta semmi más, mint fősvénység által veszendő“ lát-szatik nem csak Lacedemonrul, hanem minden más vagyonos nemzetekről előre mondva lenni.

Mahomed sem hagyta a' keresztényeket türhető törvények nélkül; de ellenkező gyakorlással elenyésztek, holt betüknek hagyatván azok az Alcoránban. És ellenük fordult, minek védelmül lenni kellene. Montesquieu' szelleme szerint „a' jó törvények erénytelen kezeléssel a' kényurságnak a' népet leverő legrettenetesebb ostorává fajulnak, 's hozzájok a' levert szabadság, és igazság hiába folyamodik“.

Franczhonnak Robert király által öszszített törvényeit a' nép önként elfogadta, 's általok idült is közjavok; miglen az udvarnokok' fényűző serege az udvart és főnemességet a' szenvedélyek' határt nem esmérő körébe, a' nép' erjének kimerítésével, bele nem húzta, és azzal a' törvényeket czéljátul el nem vezette.

Mátyásunk nem igyekezett az alap álladalmat elrontani. Nem panaszkodik ő a' magyar alaptörvények' természetlenségéről, hanem a'

magyarok'akkori társulati erényteleségérül, azon szellemhiányrul, mellyel a' törvények fogatlanokká vagy ellenértelmüekké tétetvék; mondván *): „Szivünkön feküdt mindig azon rendtelenségeket, azon elvetemült visszaéléseket, mellyek elődim alatt és jelenleg is, főkép a' biráskodásba becsúsztak, megszüntetni. De vagy az emberinem' ellensége által, melly a' jó és üdvös szándékkal cselekedik, vagy a' romlott emberek' szenvedélyi, és zabolátlan uralkodó vágyok által történt, hogy a' remény, és vélemény e' részben megcsalt. — Ingerelve kénytetünk a' császár ő felségét megtámadni, Bécs nevezetes várost nagyobb rész tartományival együtt elfoglalni, elfoglalandók maradványit is, ha honi képtelenségek és panaszok által vissza nem hivatnók. Gyilkosok, rablók, gyújtogatók, hamisítók és más gonoszok' száma olly nagy, miszerint nem az utazó, nem testvér a' testvértől, nem vendég a' gazdátul bátor“. Ezen társulati erény'hiányát ő a' törvényhozó test'esküjével kipótoltatni akarván tán sejdítette a' törvényeket érendő viszonyokat? megesmérve azon igazságot, hogy a' nemzeteknek az anyagi jó törvényeken kívül, még más kelléke is van, mit irott törvénybe foglalni nem lehetett, vagy ha lehete is, a' nép' abbéli jelleme nélkül terméketlen marad.

Szintugy Bulau **) ezen társulati szellemét esméri az Angoloknál is a' törvények feletti hatalomnak, mondván: „az szép Albionban, hogy a' nép hisz az állományba mint Istenbe, annak lényegét máskép lehetni nem is gondolja, hogy változás nem máskép mint az alkotmány, és ő ál-

*) D. 6. előbeszéd.

**) Jahrbücher der Geschichte 1828. Mai-Heft.

tala lehet, és a' nép az alkotmánynyal öszvenőtt. Ezt nem az alkotmány' természetesállandósága egyedül szülte, hanem úgy volt akkor is, minekelőtte az alkotmány már jelentőségét elérte, és akkor is, midőn a' királyi kormányjogok korlátozván, a' parlament hatásköre kijellettetett és a' szolás szabadsága megállapodott, 's általában a' nemzeti élet alakult. Már az előtt az angolnak személyes szabadsága mint rendszer elismértetett, mindenkinek az eránt érzelme biztosítva volt — az ő állománya ő miatta ingathatlan. Ebbül folyt ama csudás tisztelet a' törvénykar, és lelkes hit az állomány éránt, 's magát a' népnek minden tagja ön elemeiben vigan mozoghatván, erejét kifejtheti“.

Nem máskép ír Pölitiz is ugyanott: *) „A' népnek megállapodott eszmélete minden jónak az anyja Angliában — a' képzetű elme-következtéseknek nincs annyi nyomata nálok, mint a' történettanbul merített okoknak. Mellék hasznok nem határozzák az angolt, a' fő, és véghaszon ellen“.

Következve a' társulati eszmék, a' polgári erény erősebb és hatályosabb minden írott törvényeknél, mitül a' jó törvények inkább erednek és eredeti célzatukba megőriztetnek. Ime!:

Mátyástuli törvényünk: „a' ki mint magát kötelezte úgy oldoztasson“ törvénykönyvünkbe megíratott, és a' panaszlott fél három törvényszak alatt kihallgattatván ítélet teendő volt. Ha mi ezen törvénynek lelkébe megmaradólag, az igazságos kereseteket tíz-husz 's több évekig elnem vonogatjuk, 's végtére a' jóhiszemű hitelezőt számtalan kifogásokkal ki nem fárasztjuk, és

---

*) 1838 Januar-Heft.

sokakat így törvény' leple alatt vagyoniuk meg nem fosztjuk, 'sha a' birói erényt pusztá formálítások által kipótoltatni nem hisszük: nem vész el a' hitel, és veszvén nem lett volna szükség szóbeli perre, melly a' birák' erénytelenségemiat alkalmatlanabb 's károsabb Mátyás' törvényinél, 's szembeszökőbb visszaéléseknek forrása, hogysen hitelt előidézhetne. Igen is: lehetne előszámlálni eseteket, hol a' szóbeli Biró az az adós által elismért kötelezvényt mint homályosat a' törvény-utra igazítván, rendes pere már négy urszék tartása alatt készen volt, 's még sem vette fel; ellenben ugyanezen szerencsétlen személy ellen egy koholt 's egyetlen tanu által előttemezett, de az állított adós által alá nem írt, 's tagadott adóslevél ugyanazon birónak világossá lett, és az asszonyt harmadnap alatt a' törvény' leple alatt elítélte. — Van eset, hol ezen tekintetes Biró még hat királyi parancsnak sem engedelmeskedik, pedig csak arról van a' szó, hogy a' panasz uriszéken felvétessen... Szinte ha bankunk lesz, ezen polgári jellem nélkül, minden szigoru törvények mellett, vagy el fogja a' pénzt igen szerető de becsülni nem tudó élvezetes birtokosokat nyelni, vagy a' bank ki fog lassankint ürittetni, és megszünend valamint más sokféle kezdeményink.

Igy beszél Cicero a' hitelről *) : „Soha hevesebben nem elleneztetett a' fizetés' szüksége mint consulságom alatt. Fegyverrel is megkisértetett a' dolog minden felekezett és kar által, kiknek én olyképen ellenszegültem, hogy ezen rossz a' köztársaságban megszünne. Soha nagyobb

---

*) L. de Officiis.

adósság könnyebben és biztosabban le nem fizetett mint én alattam. Mert a' csallhatás' reménysege elzaratván a' fizetés' szüksége következett. — Kik a' köztársaságot kormányozzák, iparkodniok kell, hogy a' törvény, és biráskodásuk' igazságossága által mindenki a' magáét megtartsa, sem a' szegényebbek alacsonyosságuk miatt meg ne csalattassanak, sem a' gazdagoknak a' magoké megtartásában vagy visszanyerhetésében az irigység ellent ne álljon.

Hasztalan hozatnak tehát akármi jó új törvények a' régiebb megpróbáltak helyett, ha csak azon szellemi enyészto erőt, azon erénytelenséget melly a' régi törvényeket elenyészttette vagy elferdítette, meg nem figyeljük, és változtatjuk. Mert a' természetben ugyanazon okoknak ugyanazon okozatik is maradnak, akárhogyszépítsük, rutitsuk, gyanitgassuk, 's forgassuk a' dolgot. Felvagyunk ugyan a' szóbeli pörökben azon sok törvényformáktul mentve, mellyek eddig a' bíróságot az igazsághoz szükségképen tartanak, de gyakorlatba elégteleneknek tapasztalvák, de sem egyik, sem másik mód ki nem pótolhatja azon birói szellemet, melly egyedül az erényesség' szüleménye, és társulati irányt ad a' törvényeknek. Következve hasztalan iparkodás a' törvények' jóságát, pusztán azoknak jelen hatásá-
tul mérni, a' kezelés' tulajdoninak megtekintése nélkül. Azért:

Nemzetiségünk' emelésére egyedül a' törvények, még a' legjobbak, legszigorubbak sem elegendők. Nélkülözhetetlenek ugyan, de a' nemzeti erényt csak közvetlen segítik. Ime! azon ujkorbeli visszalépés, mellyet törvényhozóink a' két utolsóbb országgyűlésen tettek, a' mezei

népnek örök birtokot, és tartozásainak megváltását adván, sok jó következtetéseket szülhete; de reméllett eredményét nem tapasztaljuk, sőt milliók vissza kívánják előbbi rossznak esmért sorsukat, az okosság több rosszak közt a' kisebbet választván — Igen természetes következtetése a' törvények' a' törvényhozó' lelkétől eltávozó erénytelen kezelésének.

Mátyás alatti törvényeink általános jólétet szültek, mégis Mátyás után, ugyanazon törvények mellett a' legnagyobb sülyedés következett 's ezen különbségnek okát egyedül a' kezelés' különbségében láthatni. Midőn Mátyás a' törvények' lelkiismeretes kezelését szigorun védte, halálával megszünendőt; sz. István előtt ezen földnek megörökösítését egyedül a' kevés törvények szoros eszközésében találjuk, sz. István óta pedig, csaknem minden királyi végzetekben ellenkezőt olvasunk. Második Lajos alatt a' legfőbb fokra hágott törvénytelenség a' magán álló nemzetet gyámság alá hozta. Seleukos' törvényeinek nemességét, és eredményét onnét leginkább értelmezhetjük, mivel azok a' nemzeti erkölcsöket főképp tárgyalták. A' rómaiak különös hivatalt alkottak a' népszellemének épen tartására, minek felfüggesztésével minden intézeteik, és későbbi törvényeik erénytelenek lettek, 's nem bírták a' szeretteket megőrizni. Oroszhonnak nagysága, az erényességet követelő törvények' alkotásátul fogva kezdődik, és a' cenzori intézmények által lett olly tekintélyessé; miszerint idegen népek is hozzájokhajlanak. Angolhonban a' törvények betű szerint értelmeztetnek, mi által a' bíró' kénye kizárasson, és azok által kezeltetik, kiknek nem lehet érdekek a' részlekedésben. És mi legtöbb: minden Brittnak joga

van a' törvény' rendetlen kezelése ellen menekedhetni. Nálunk mind ez nincs. Sőt ellenkező gyakorlattal el van Biráinknak azon felelősége törölve, mellyet sz. István, és az arany Bulla világosan kijeleltek. Megemésztődik tehát már elemeiben azon kölcsönös bizodalom, melly a' társulatnak lényege, a' hitelnek pedig egyetlen alapja; honnét minden iparkezdeményinknek 's nagy vállalatinknak szükségképen meg kell bukni.

Ezen erkölcsiségnek hiányát pedig a' sokféle törvényes formák, és a' feljebbviteli bíróságok soha kí nem pótolhatják, csak azért is, mivel a' pereknek költségei, fáradságai igen gyakran terhesebbek a' per' érdemének elvesztésénél. Egy szóval: jelenleg a' megyékben a' törvény-kiszolgálás néha csupa birói kegyelem, mellyet a' zivataros, pénzzel és vétékkel vezetett tisztí ujitások, és ezen felirással „félelem vagy vastag ajándék“ jegyzett kortes-zászlók még roszabbá tettek.

5. §.

A' társulati eszmének élő hatása által kényszerülnek a' független fejedelmek is és nemzetek egymás iránt kötelességeket esmérni.

Minden Magyarnek észre kellene venni, hogy bejövő elődink nem a' nagy számmal vették, és örökíték meg ezen a' természettül áldott országot, hanem a' közjó' érzetével, és mint Leo Sapiens *) 's Julianus Porphyro-

---

*) De Tactica.

genita *) mondják: „kevés törvényeknek szoros megtartásával, főnökeik' kiszökésinek keserű megfenyítésével, az idő és rend figyelmével, és minden erőknek megfeszítésével. Mellyet mi ellenben szeszélyinkkel és törvényink' képtelen kezelésével megőrizni nem tudunk. Egy felül a' slav, más felül a' német elem által nemzetiségünk nyomatik, kik mindketten anyanépeiknek tökélyeitül élesztve, hanyagolt közjavunkban nem nagy reményt találva, ellenokulnak és kényszerítő eszközök által nem fognak általunk megnyeretni. Gróf Thun a' magyarhoni Slavok' helyzetéről irván **) minekutána a' slav nyelv' erőveli elnyomásáról mint (szerinte) idéltlen eszközökrül szólana, kitör imez szavakra: „Nem az egész hazát minden népével együtt szeretitek ti, hanem egy szenvedélyes könnyelműség azon faj iránt, mellyből származtatok, vagy mellyhez jelenleg tartoztok, uralkodik rajtatok, és érzéketlenné tesz minden más iránt. Egy Isten az, ki az emberiséget kormányozza, ennek törvényein nyugszik az egésznek java. Azért a' jó honfi, igaz világfi is. Értelmetlenséget beszéltek ti, midőn szavakkal kérkedtek, mellyeken el kell annak pirulni, ki szavaitokat hallja, és országtokat megnézi. „Mennyibe legyen ennek igaza, az nem fog itt vitattatni, azonban kívánatos, hogy semmi igaza ne volna; mindazáltal kiláthatni beszédébül, hogy nyelvünk és irodalmunk' megtámadtatása csak laptá, mellyet játszva más valóságra czéloztatik.

Meg nem hálálhatjuk tehát eléggé József

---

*) De administratione Imperii.

**) Beilage zur allg. Zeitung Nro 194. 1843.

császár' liszta lelkébül eredett intézvényeit csak azért is, mivel ámbár azok kor- és nemzet-szerűek nem voltak, mégis a' halálos álomba merült szemeinket felnyitván, figyelmünket a' valódi hasznosra ingerlette. Jeles és egyetlen példa, hogy a' társulati erénynek magva még ott sem teremhet rossz gyümölcsöt, hová netalán vigyázatlanul rossz időbe vettetett.

Ezen társulati morális erőnél, ezen morális szükségnél fogva esmérnek, és követnek a' fejedelmek egymás iránti törvényeket, mellyeket nem valami anyagi főbb hatalmasság, sem valami fejedelmi köztanács, hanem a' nemzetek' társulatának lényegébül folyó erkölcsi kényszerítés szült, mellyeknek következményét megbirálva, azok iránt a' fejedelmek minden anyagi erőltetés nélkül hódolnak, és erénytül kényszerülnek még az ellenség ellen is a' vad kények' tanácsait nélkülözni. Melly általános elvet ha Napoleon követend, ha ő csak magának mások kárával okulva, a' szerződéseket kénye szerint meg nem szegi; sem Elbát sem Helenát nem kényszerül látni.

Ugyanezen erkölcsi hatalom a' kereszténységnek alapsziclája, mit ez szeretetnek nevezvén, felülmulta azon vallásokat, mellyek ezen szeretetnek lényegét nem esmérvén az emberiséget, és társulatját becsen kívül tették. Quaker és Herrenhut társaságok, közjavak szelleménél fogva lettek kevés idő alatt gazdagokká és becsültekké. Ez a' magva azon ipartársulatoknak is, mellyek Angolhonban és Éjszakamerikában olly sok érdekes vállalatokat létre hoztak. Nálunk is több társulatok keletkeztek már, de céljokat elvesztették, midőn a' csalfa társ

ellen a' családoknak a' törvénykezelésbe nem lehet biztossága.

Nem ok nélkül vitatják tehát a' német tudósok, hogy egy nemzet' történetének okszerű irására nemcsak az anyagi, hanem szellemi viszonyokat is fel kell venni, mert erényes tudományosságbul a' jövőre több következéseket lehet kivonni, mint országok' terjedésébül, gazdagságából, pénzébül vagy akármi más anyagi tárgyakkul. Továbbá

6. §.

A' társulati eszmébül kivetkezett nagy nemzeteket és fejedelmeket csekély erők tönkre tehetik.

A' természetnek minden számtalan testi és szellemi tárgyai egymásba kapcsolvák; miszerint a' fonalat valahol elválni nem lehet az egésznek fogyatkozása nélkül. Takargassuk bár tehát a' hibát, még is hatni fog az alattomban, és kettőzött erővel működend ott, és akkor, mikor 's hol meg sem gondoljuk. — Róma érzvén bátortalan helyhezétét, mindent kiirtott maga körül, mi neki kívülről árthatna. Utolsó tettes ellenzéke volt Charthago. Ennek elpusztításával nem maradt hatalom, melly őtet a' szenvedélyek' élvezetében háborgatta volna. Azonban ezen társulati ellenes okulást a' következés helybe nem hagyván, a' szenvedélyek kül ellenzék nélkül is képesek valának őket olly módon elbitangolni, miszerint intésül szolgálának minden művelt és gazdag nemzeteknek. — A' zsidók' elszéledését több Profetáik meg-

jövendölték, nem a' törvények' roszsága miatt bekövetkezendőt, hanem mivel társulatjuk, szellemébe elrejtve volt az oszlásnak magva. — Szétszórattak pedig nem egy vérengző, hanem a' legszelidebb ember, Titus Vespasianus által, kit a' történettan az emberiség' díszének nevez. — 1792-ik évben 16-ik Lajost, 32 millio népség' fejedelmét, kinek példás életét 's nemzetének boldogítására vágyó lelkét még ellenségei is elismerik, a' kofák ostromlani bátorkodtak. — Mahomet, egy kereskedő, a' napkeleti római birodalmat elszőrni tudta. Nem: mintha ezen támadók olly erősek, amazok pedig anyagilag erőtlének valának, hanem társulatjok' természetében lappangott azon ok, melly ama nagy hatalmakat vázzá tette. Minden efféle pusztulást néhánynek pazar fényüzése, a' többi nagy tömegnek pedig romlott erkölccsel párosult szegénysége előzött meg.

Többnyire az emberek az el nem esmért hibák által nyomatva, csak külmázrul, a' váz' szalmájának eltakargatásáruul gondoskodnak; azonban a' hibák csak hibáknak hagyatva, mint illyenek, a' külmáz alatt is annyira elhatalmaznak, hogy a' nemzetek azoknak sulyátul menekedni nem tudván, utoljára alkalmat adnak az előbb megvetett erőnek, őket háborgathatni, csorbitgatni, és végre el is foglalni. Demosthenest mint utolsó fenyegető szónokot a' görögök, Catót a' rómaiak, 4-ik Henriket a' Jesuiták megölték; de azért hibáik még sem szüntek meg azok lenni. A' lengyelek közt, sokan ama szerencsétlen vetónak következményit előre sajditván, némelly honfiak fenállásuk' utolsóbb gyülekezetiben sirtak a' jövendő' látásán, de bizonyítványik megvetttven,

nem csak róla le nem mondtak, sőt fentarthatátása végett az Orosztul, valamint a' Görögök Rómától, a' Magyarok Szolimántul segedelmet kértek és nyertek; de vesztükre. — Megmondotta Richelieu *) előre, hogy „a' törvények önkéntes kezelése Franczhont tönkre teheti, 's e' rendetlenséget egy darab ideig tűrni nem lehetlen, de utóljára olly fokra léphet, min a' legjobb fejedelem sem segíthet.“ — Senki nem hitte, és megtörtént.

Mikbül ismét látható: miként a' természetben iratlan elő törvények léteznek, mellyeket semmi álképzetbül meritett polgári törvények meg nem másíthatnak, semmi czifra okulás el nem felelhet, és semmi anyagi erő meg nem semmisíthet. És a' történettan mutatja, hogy az ezen társulati főtörvénytül eltévedt elmét, a' természet' rende, a' népek' lerontásával is megzavarni igyekszik. Nem is gondolhatunk ki olly önzés' nemét, melly valaha a' világon dicsérve nem divatozott volna, de csakugyan fenyték nélkül soha sem maradt. — Számoljuk és hasonlitsuk bár öszve az europai háborukat, ki fog tűnni, hogy a' társulat' természetével öszve nem férő önzést védő áltanok miatt tizszerte több vér folyt, mint az igaz ügyért. Millyek egyéberánt is csak addig divatoznak, mig egy hatalmas kéz a' dolgot igazi fogantyújánál megmarkolja. Mibül könnyü lesz megérthetni, miért a' legnagyobb eredmények, és változások többnyire szembetüntetlen csekély forásokbul eredtek? Nem a' népnek tehát hiszeme a' társulati jólétnek bírāja, hanem maga az elfogulatlan lé-

*) Testament politique.

lekkel megtekintett társulat' lényege és cselekvényeinknek természetes következései; a' történeten, melly hízékedés nélkül felvilágosítja az okokat, a' közelebbi és távolabbi okozatokat. Ugyanezen történeten a' rossz cselekvényeknek végső következményében a' feloszlás' rémjét tükrözi. Mi azonban a' természetnek mind addig saját fenytéke marad, míg az ember társulatra születni fog, míg a' rothadó anyagból új lény, a' trágyából buza növeked. Mind addig mondám Oroszhoz Persiából, és Törökön, Albion Indiából, gyarapulandnak, 's ellenben nemzetiségünk gyarapulni megszűnik, míglen köz javunkat öncselekvényink' természetében nem keresendjük és indokainkat a' társulat' eszméjébe nem gyökerezzük.

7. §.

Bohóság minden jókat csak a' Fejedelmektől várni, vagy a' megtörtént rosszakat azoknak tulajdonítani.

Nem sok idő múlt azóta, midőn a' történettanárok minden rosszakat csak a' fejedelmeknek tulajdonítanak, 's a' fejedelmek' erényét a' szerencsés, vagy szerencsétlen háboruk' folytatásául mérték. Azonban, jóllehet hogy egy szenvedélyes fejedelem igen sok rosszat, egy erényes, és értelmes pedig sok jót eszközölhet; de még is mindent a' fejedelemtől várni, igen nagy bohóság: mert azok is csak korlátolt erejük lévén, a' kormány' terjedelmes ágazatit egyedül magok át nem láthatják, 's átlátásaik fogantatásában, kivált egy alkotmányos honban, annál

inkább egy satnyult statusban ezernyi gátokra találnak. Utolsó Árpádunk szíve' szomorúságában holt meg, hogy nem tehete lelke szerint nemzetének. A' constantinapoli utolsó görög császár, fővárosának kapuja alatt önként rohant a' török közé, vérével megbélyegezendő népének azon csuf hivatelségét, melly a' török jármat előidézte. Második Lajosunk fiatal korában egy nap alatt megöszült a' mohácsi veszély, és mocsárba este előtt; 3-ik Bélát egyik legdicőbb királyunkat az esztergami érsek excommunicálván nem tudott magán máskint segíteni, mint a' római pápához folyamodva, és kevésbe mult el hogy Trencsényi Mátyásuak Mátyásunk elleni merénye nem sikerült, és Mátyást ama pártosok közé számolnánk, millyek sz. István óta még egy király alatt sem maradtak ki.

Számtalan törvényeket találunk, hogy a' királyok magyar tanácsosokkal éljenek, de soha sem kérdeztetett, valjon van-e azoknak kellő tulajdonokis, kiket oda méltatánk? Ne vessük szemükre, ha önként ollyakat nem választának, kik a' közjó előmozdítására képesek lettek, és a' fejedelem 's nemzet' várákozásának megfeleltek volna; mert a' fejedelmeknek sem adatott a' szívek' mélyét megláthatni. És bátran kérdezni lehet: valjon hogyan lehessen ollyan nép közt igaz tanácsosokra akadni, mellynek közérzése és szokása csupán erőszakra iramlott, a' valóságos társulati eszmék esméretlenek, az erényes cselekedetek guny' tárgyai, és az értelmességnek semmi érdeme? Kevés embernek adatott azon lelki magasság, miszerint magát a' közgondolkozáson feljebb emelni tudva, a' csalhatlan eredményü igazságokat eszközlésbe venni mer-

né. A' legközelebb kiholt török császár érezve honjának köz elaljasodását, az europai intézetek' elfogadtatására törekedvén meggyőzhetlen akadályokra talált. Róma eleintén egyedül az erényes értelmességre figyelve, Consulokat még a' szántó-vas mellül is választott, későbbben a' gondolkozás' megromlásával csak gazdagok lehettek hivatalosok, az elfajult népet lakomával és játékkal mulatandók. Az első punicum háborukor szégyenlette a római katona a' zsoldot elvenni, Caracalla' és Maximinus' éveikor pedig azt választotta császárnak, ki legtöbb zsoldot ígért, és adott. A' bizanti nép Heraclius' ideje táján a' hittani üres versengésekbe elmerülvén, fejedelmeik akarát ellen is azokba ereszkedni, a' katonákat búcsú-járásra, 's templomok' építésére fordítani kénytettek, midőn békét pénzen vévén az Arabok, Persák, és Gothok a' birodalmat csipkedték. — Második András alatt a' pártosok ellenszegülési indokaikat onnét vették, mintha a' király némelleyeknek rabló várait, és hadi erejét széljelszórta vala; pedig épen ezen magán készületek hiúsíták meg a' közérdekeket, elkobozták a' korona' jövedelmét, elpusztították a' várnépet, mellybe az eredeti magyar erő feküdt. És következett, hogy a' közjó üresen hagyatva, negyedik Béla alatt honunk a' Tatórok által minden ellentállás nélkül elpusztitott, egyetlen ütközetben kimerítettvén ekkor a' honnak ereje.

15-ik Lajost Fleury nevelvén, legtisztább szándékkal lépett fel thronjára, a' házassági köteléket hittanunk szerint tisztelve. Csak hamar az udvaroncok életmódját nem-nemes, nemuriasnak, hanem polgáriansnak itélvén, szo-

ros gondolkodásátul elvonták. Minek sejdítésével, valahány felekezet, mindannyi szübirtyókkal udvarolni siette, hogy lehessen nekik érdemgyártójok. Mailly kezdette, 's Pompadour végzette a' szübirtyói sort, terhes háboruk, és hivatalnokok' alkotását. Hétszer változott a' Főnök csak egy háboru alatt, melly némelly ujschotlandi csekély határvonal' eligazítása miatt keletkezett, és a' cabinetben, ha szeszély közbe nem jó, könnyen elmellőzhető vala. Azonban Franciaország elvesztette benne kétszász ezer emberét, egész tengeri erejét, kereskedését, Canadát, Misisippi folyóig, Cap-Breton, Granada, St. Vincent, Dominique, és Tabago tartomány- és szigeteket, négy ezer millio frank adósság mellett.

Ehez illik a' francia ministernek 1830-ik évben a' királyhoz a' sajtó' féktelenségéről irt nyilatkozata; mondván a' többek közt: „Sire! a' tapasztalás világosabban szól, mint minden okoskodás. Hihették ugyan világosodott férjfiak is, kiknek erkölcséhez semmi gyanu nem fér, hogy egy szomszéd nemzetnek rosszul értett példája által elragadtatva, a' sajtó' szabadságának kárai meghaladják annak hasznait, és a' kicsapongásokat ellennemü kicsapongások közönösíteni fogják. A' próba eldöntő lett, és a' kérdés mindenkinek, ki elfogulatlan lelkiüsméret szerint itél, megfejtve van. Minden ministeriumok 1814-ik év óta akármelley színezetü párt által formáltattak, ugyanazon nyilaknak, ugyanazon megtámodásoknak, és szenvedélyes dühnek célkarikái lettek. Alkatos, nyakas, naponként újított törekvéseivel abban fáradozik, hogy a' függségek és engedelmességnek minden kötelékeit

feloldozza, az igazgató hatalomnak erejét meggyengítse, a' népnek szemébe megalacsonyítsa, és neki mindenben akadályt szerezzen. Gonosz műve oda is kiterjed, hogy a' lélek erényes hajlama, az észteni vizsgálat' értelmes szabadsága helyett, a' legbiztosabb igazságokat is kétségesse tegye. A' poléitici ügyeket nemhogy valami szabad, és hasznos vitatások alá venné, hanem hamis szempontbul nézesse, és sophismák által fejtse meg. A' sajtó eképen zavart hintett a' legjámborabb elmékbe, kételybe hozta a' legerősebb meggyőződések, az észteni alapokat akkép elferdítette, mikép azok a' legvétkesebb czélokra használhatók. A' történetek bénán, és költeményesen eltekerve jutnak több milliók' tudomására. A' hirlapoktól feltornyozott sűrű felhő elrejti az igazságot és világosságot az igazgató hatóság és nép közt. Arra törekedik, hogy a' felségjogot elnyomja, és az igazgató hatalmat magának ragadja. A' köz vélemény' szerének állitván magát, a' parlamenti vitáknak vezérlését magának követeli, és tagadhatlan: hogy azokra nem kevésbé szomorú, mint eldöntő befolyást gyakorol. Ez az uralkodás kivált két, három évek óta, a' követek' kamarájában valóságos kényurasággá vált. Tudva van mikép a' hirlapok csufolódásaikkal üldözik azokat, kiknek voksa előttük bizonytalan, vagy gyanus volt. A' kamara' tanácskozásinak szabadsága nagyon sokszor elalélt a' sajtónak rettenetes csapási előtt. . . Az igazgató hatalomnak tisztjei ellen egy példátlan megátalkodással vitt rendszeres gyalázás van intézve, . . . ki akarja, és ki fogja irtani a' népek' szivébül a' vallásos érzelmek' utolsó csiráját is. Ennyi sok

vétkek ellen a' törvény, és a' törvény' utja némi tekintetben kész megvallani tehetlenségét. Törvényes eljárásink hathatós elnyomásra nem valók. Midőn a' törvény felemeli karját, a' gonosz már megesezt. A' törvényszéki üldözés elfárad 's a' többi.

Már most bátran kérdezni lehet: valljon mellyik fejedelem tudna ilyen nép közt, a' közjóhoz méltó tanácsosokat és tiszteket kiszemelni? Belizáriusnak erényes szorgalma, a' bizanti romlott hadi fenytéket rendbe hozván meggyőzte az ellenségeket, kiktől elidőn békét pénzen vettek; mégis a' Bizantiak nem szüntek meg ellene addig cselszövénykedni, míg szemét ki nem ásatták, 's az előbbi rendetlenség vissza nem állott. — Nemde 2 ik Lajosunk alatt több országgyűlések tartattak mint Mátyás alatt, mégis épen ezen gyűléseket lehet azon rendetlenségek'közelebbi okának állítani, mellyek a' király 's törvény' hatalmát kifárasztván a' törököt Mohácshoz idézték. A' tolnai gyűlés azon szellemben panaszkodott, mint fentebb a' francia minister, és a' természet véresen megboszulta erénytelenségünket.

Sylla is vissza akarta a' szabadságot Rómának adni. Az orosz czár is alkalmat nyújtott a' Lengyeleknek a' bécsi Congressus után magokat állományozni; de megszűnván az érdem abban lenni, miben természetesen volt, nem voltak elvállalására alkalmatosak. Rómában egyfelül az öldöklés, másfelül a' kicsapongó lakomák ütvén sátort, Nerot csak Róma érdemlette meg. Valamint Herodes is csak a' zsidók közt lehetett fejedelem, ki a' maga gyermekét is a' többivel együtt hasonféltsbül megöletni merészelte. Nem lévén semmi rút eszköz elég alacsony,

czéljaik' elérésére. Nagy Sándor is csak a' Macedonok közt volt Nagy Sándor, de mihelyt a' szenvedélyes fényvágó puha Persák közé jutott, kivetkőzött az emberiségbül, Jupiter' fiának akarván látszani, alábbvaló lett az oktalan állatoknál, mellyek kis-szerü tetteikben legalább mértéket ösmérnek.

Következőleg nem lehet mindent a' fejedelemtül várni, és minden roszakat a' fejedelmek' rovására róni; azok is gyarlóságoknak kitétvék, épen ugy alávetve vannak az idő' özönének mint akárki magán egyén. — Igaz ugyan, hogy egyes fejedelmek' kitünő tulajdoni, millyek voltak p. o. Mátyásunk, Kálmán, Nagy-Károly, Caesar, Nagy-Péter, Nagy-Fridrik, Eurich, Alfred, Soliman, 1-ső Abdorame, — a' népeket a' társulati tökélyre hirtelen felemelték, de ha a' nemzetek intézeteik' elfogadására és megtartására nem eléggé érettek voltak: a' legsikeresebb intézvényeik is csak addig diszlettek, mig azon fejedelmek éltek, vagy hozzájuk közelítő utód következett.

Örömmel olvashatni a' két Antonín, Marc-Aurel, Nerva, Trajan és Adrian császárok' életét, de állandó jót nem eszközölhettek, mert Rómának gondolkozása elfajulván, minden jó intézetek tévesztő okulással czélelles utakra vezetvék. Nagy-Károly Európát Frankhontul fogva Erdélyig, Olaszhonnal együtt meghódította, több városokat 's nevelőházakat épített, a' mezei mű- és nyériparokat előmozdította, a' törvény' kiszolgáltatását szigorún védte, de fiai alatt az anarchia és lelkivakság kétszeres dühvel visszaállt. — Dávid, zsidók' királya, a' fejedelemség' mesterképe volt, népét önmaga is ta-

nitván az Izrael-fiak sem előtte, sem utána hatalmasabbak nem voltak. Miért is ők annak intézetéről, tetteiről, lakáru mai nap is ajtatosan visszaemlékeznek. De már Salamont minden képzeti bölcsesége mellett a' nép' romlottsága elragadta, 's nem volt képes az őket egykor a' semmiségből feltámasztó moysesi törvényeket az elhanyaglástul megőrizni. Keletkeztek köztök több világos értelmű férfiak, az általános ferdeségből következő eseményeket megmutatók, de a' nép erővel siette veszedelméhez. Juda felekezett az Assyrokat az Izraeliták ellen, mint a' Magyarok a' Törököket egymás ellen kihíván, azok az Izraelitákat Juda' fegyverével meggyőzván, rabszolgaságra viték. Később a' vitéz Nabukadnezar a' Judakat is fogságra Babyloniába vitte, és végre Titus Vespasianus a' maradványt is, mint minden jóbul kivetközött ártalmas csordát, városával együtt elszórta, melly is azután a' társulati erény' szüke miatt minden személyes ügyessége mellett is csak szolgaságban díszlik, jellemük lévén addig fejni, míg vér nem jön.

Justinian császár a' bizanti birodalomban olyan törvénykönyvet szerkezett, melly kitünőtökéletességéért egész Európátul elfogadtatván mai nap is alapja az európai törvénykezésnek, 's mégis halála után az előbbi törvénytelenység visszalépett, a' törvények, mellyektől az emberi ész és tapasztalás helyeslését meg nem tagadhatta, tévirányra vezetvék, épen azon czélok ellen, mellyekért alkotvák, nem máskép, mint nálunk a' tizedtörvény fordítottak. Ime a' tized nálunk eleve a' papoknak néptanítás' díjja volt, a' jobbágyság mai nap is fizeti azt, de nem

a' pap, hanem ettől idegen birja, és a' helyett a' jobbágyság más alakban fizeti papját. — Így Némethonban a' hűbéri rendnek alapja a' fejedelm' védére, és az alnépnek gyámolására rakott, és ellenokulással a' védendőök' lerontására alakult.

A' tatai Nagy-Khan, Tamerlan, Ásiát és nagy rész Európát meghódította. Negyedik Henrik Franczhont erősségéből és adósságából mintegy isteni erővel hirtelen kiemelte. Mátyásunk' szoros igazság-kiszolgáltatással bátorságunkat, tudományinkat és művészetünket indulásba hozta, de mihent ezen fejedelmek elhaltak, az előbbi zavar kettős erővel tört ki. Mert a' nemzeti élet, a' népnek ferde gondolkozása és csábitott eszmélete nem volt azoknak elfogadására készülve, — olyak lévén az emberek, miszerint a' legjobb intézeteket is kárhoztatják, ha azok a' megrögzött balvéleményekkel ellenkeznek; ellenben hajlandók azok' megőrzésére, mik ezekkel egyeznek. Mert egyfelül mindenkor találkoznak egyének, a' rendetlenségből hasznot, a' többség' kárával huzni tudók, másfelül a' legjobb intézetek is könnyen tulságokra vitetvén, romlott kinövéseik eredeti nevek alatt védelmeztetnek, kevésnek adván a' természet olly önállósos szellemi erőt, mivel az elfajultat az eredeti valótul megkülönböztetni tudná. Ezen tekintetnél fogva mondá Caesar, Cato' ellenében: „minden roszak jó kezdeményekből vették eredeteket“; Cato pedig elesméré, hogy az ő idejében „a' tárgyak régen elvesztették igaz neveket.“

Az aegyptusi nép a' műveknek és tudományoknak szülője volt, mégis midőn Psamnis uj

szokásokat behozni akart, kétszáz ezernél több elhagyta a' legboldogabb hazát, ámbar Psamnis' és utódja Necho' új intézményeik Aegyptust jó sorsba emelék; de a' népnek ferde fogalma azokat elesmérni nem engedte. Inkább fejedelmüket elárulták, Cambyses Aegyptust elpusztította. Szinte a' Mórok is Spanyolhonban Isabella királynétul meggyőzetvén, inkább elhagyták az önműveik és természettől felékített Granadat, mintsem keresztény elveket elfogadtak volna. — Nagy-Péter orosz czár' intézeteinek érdemét Oroszhonnak minden tekintetbeni magas állása tanusítja; mégis az oroszok kárhözották azokat, 's csak behívott számos idegenek' segedelmével vehette azokat gyakorlatba. A' francz forradalom nehezen emésztett fel több embert, mint mennyit Péter Sibiriába küldött. Az Oroszok nemzetelleninek vallották a' behívott tudós németeknek hivatalokrai alkalmazását, 's Péter őszinte megígéré minden külföldit nélkülözni, mihelyt a' honfiak magokat azokra képesítendik. — Minek megtörténtével, minden eredeti orosz, vagy semmi. — Orosz nemzeti-ség' a' jelszó, mihez még más nemzetek is hajlanak. Melly szerencsés sors főképp abbul eredt, hogy az orosz aristocratia a' kiváltságos levelekben megígért erényt nem papiron tartja, hanem azt gyakorlani és értelmességet szerezni, a' kiváltság' elvesztésének terhe alatt köteleztetik. Mi is nekik eleintén alkalmatlan volt, de már most hosszabb gyakorlat által vérükbe átmenvén, szokássá vált. Lesz is bizonyára nagy eredménye.

A' nép tehát az, melly erényes értelmességgel a' nemzet' sorsát jobbra vagy balra von-

ja, a' fejedelem csak főeszköz, kin a' nemzeti szellem rendszerint úgy uralkodik, mint akár-melley más alattvalón, 's századok mulnak, míg az örökvégzés a' nemzeteket egy olly fejedellemmel megajándékozza, ki a' közgondolkozáson kiemelkedve, a' valódi közjót eszközeivel együtt kiszámolni tudja. Miért bohóság minden jót egyedül e' fejedelmektől várni, vagy roszaikat (mint Machiavelli akarta) azok' rovására tűzni. Nem esmérünk még olyan fejedelmet, ki a' megmutatott, 's kívánt közjót nem tisztelte volna, 's ha mégis némelleyek a' közjót megrongálták, csak a' nemzet' hibás fogalmainak 's megrögzött rossz szokásoknak tulajdonítandó. Albion irigyen nézi a' kormánynak a' magán tényezetei avatkozását; miből a' fejedelem' vállalásos tisztelete, és ama roppant tényerő idomult, melly a' világ' kincseiről és birtokival rendelkezik, 's nagyobb kamatot fizet a' legnagyobb birodalmak' egész jövedelménél. Képzeltjük tehát, mit mivelend még Albion, erényes értelmessége, ha ezen féreg mindenütt utjába nem állana?

Franczhonnak erényes fejedelme volt a' forradalom, támadtakor ellenben elmezavart volt Angolhonnak királya, midőn Pitt a' népet honvédre felfegyverezte, és egy erőt kifejtett, millyent azelőtt nem láttunk; mert Albionnak hite öntényező értelmességére, nem pedig az udvarnokok' szeszélyire támaszkodik, kik leginkább hajlandók a' nemzet és fejedelem közti egyetértést, mi csak erényes értelmességbe forradhat öszve, hátrálni.

A' nemzeti tagoknak tehát, és egyéneinek a' közjó iránti társulatos jelleme és értelmes-

sége az a' két láncz, melly a' fejedelmet, a' társ-nemzeteket, a' nemzet' tagjait, sőt egész világot minden diplomaticus vagy kényszerítő eszközök felett, hozzánk és egymáshoz erősebben köti minden irott törvényeknél; mellyeknek amugy is, nem csak semmi haszna, hanem bizonyos kára van, ha azok tetteinkben nem élnek, vagy ferdén kezelvék.

Mi ezen szellemi kölcsönös lekötelezést annál inkább elérhetnénk; mivel honunk számtalan anyagi kelmékkal bir, néptársink' honaik fölött. A' jó teleken az értelmes család jobb gazda lehet, mint sovány földön.

Valamint tehát Brasilia Portugalliát, Anglia Irlandot, China a' nagy bástyán kivüli Tatárhont magok után huzták: ugy országunk minden nemzeti czélokban néptársait meghaladhatná, fejedelmét irott abbeli törvény nélkül is közzöttünki lakásra 's bizodalomra indithatná, ha népünk' erényes értelmessége minden tanácsukat és tetteinket illesztené; ha társulati szellemünk nem csak néhány egyedekre, hanem a' történettan' folytonos utmutatása szerint, illőleg minden honfira, társnépekre, sőt az egész emberi nemre kiterjeszkedne. — Mit annál inkább eszközölhetnénk, mivel a' honfiaknak a' társulati örök szabályok szerinti sorsa nem áll ellen a' többi javával, sőt kölcsönösen egymást feltételezik. Nagy biztosítékunk van abban is, hogy néptársink a' többi Európával egy nyelven és hajlamon lévén, a' szomszédok' vétkei többnyire magokévá teszik; mi pedig nyelvünk által elszigeteltek, ujjon alapult irodalmunkat minden tapasztalt jókat nemzetünk' vérébe olthatnánk, amazok' vétkeinek elfogadása nélkül, 's mások'

karán tanulva egy nemzeti életet alakíthatnók; miszerint minden honfi, sőt minden társnépfiai is csak magyarok, vagy semmi, lehetni akarnának.

Nagy-Károly után a' hűbér divatba jövéen, egész Europa azt tartotta tökéletes állománynak. 13—15-ik században a' hitbéli vakbuzgóság mindenkit a' szent földre siettetett. A' reformatiót egész Europa elfogadja, ha a' leghatalmasabb fejedelmek ellene nem működnek. Századunk' elején egész Europa képzeti eszmér (Philosophus) akart lenni, 's mind ezen 's több illy ragadványos változások néptársinkat is meghatván, nép' és fejedelmek' romlásával végződtek. Mi magányos irodalmunkat, minden kormányzati tárgyainkat szenvedetlenül felvilágosítva, megállapíthatnók azon nyugvó pontot, mellytől sem az értelemnek, sem a' gyakorlatnak nem lehet okszerű eltérhetése.

És ezt eszközlenünk nem lehetlen. Mert általjánban társulatra születvénk, a' társulati viszonyok olly természetesek, mint a' méhnek mézet gyűjtő ipara, a' nyulnak sebes futása, a' madárnak repülése. Vedd el a' madártul repülését, nyulnak futását, méhnek méziparát, embernek társulatját, megszűnnek lenni. Nincsenek is a' társulatnak egyes czikjei, mellyeknek túlságai vérrel, nyugvó pontjai pedig jóléttel nembélyegeztetnének.

Látjuk is, mikép a' társulati eszmék' gyakorlása még ott is divatoz, hol 's mibe irott törvények nincsenek; 's létezzenek bár szenvedélyes törvények, azok csak kárt okoznak, 's a' természet ellenhatása által megghiúsulnak. Meg is fér egy nemzet' valódi javaa' másikéval, nép-

társinké a' miénkkel, fejedelmünké néptagjainkéval, ezeké egymáséval, egy egyéné a' másikéval. Sőt egyiknek java a' másikat szükségkép feltételezi. És ime! ezen csekélységben rejlik minden bölcsesség; a' történetek' sorában mindenkinek ki van jelelve azon kör, mellyben kiki magát vígan és megelégedve mozoghatva működven, magának és a' többinek hasznos barátja lehessen. Nem is lehet olly országokban akármi részletes intézetektül sok jót várni, hol akár szellemileg, akár anyagilag az emberek egymással ellenséges lábön állanak.

Nem lesz céliránytalan itt megemlíteni, mikép egy nagynevű író, kinek eszméin egész Europa méltán sokat építeni látszik, azt állítja, hogy „a' köztársaságoknak ugyan főeleme az erény, az egyedurságnak pedig a' becsvágy az erénynek kirekesztével; sőt (mi több) az álbecsvágy az erényt kipótolván szükségtelessé teszi.“

Illy koszorú íróval mérközni első tekintettel merénynek látszik. Távól is legyen annak nagy érdemét homályosítani akarni. Azonban mivel ő is a' korlátolt emberek' egyike vala, ki magának minden részbeni tökéletességet nem igényelhet; igen természetes, hogy ő is hibázhatott a' többi érdemeinek csorbulása nélkül. Hibázott mondom Montesquieu, vagy tán a' körülményektül szorongattatva gúnyolt, midőn az udvaroncokat a' legártalmasabb becshajcsároknek leírván, az erkölcsöt és erényt akár-melly idomu társulatbul számkivetni annyit tesz, mint minden gonosz eszközöket, a' külszin' mutatathásának megszerezhetésére szolgálhatókat, megszentelni, ámbár milliók sirassák következését. Ugyanis

*1. melléklet
Könyv tan-
kép. End*

Ha azt hisszük, mikép mi egymásnak, egyik tag a' másiknak, a' nemzet a' fejedelemnek és viszont, vagy más társnépeknek kárával gya-
rapodhatnók, megcsalatozunk, mert a' természet kifogyhatlan ellenszereiben. Valljon Törökországnak általános népbutasága és szegénysége nem-e egy ellenható erő, melly a' török zsarnokságot fenyíti? Mire mutat azon ellenszenvü hangulat, melly tót és horvát atyánkfiaiban mutatkozik? Irtsd ki a' népekbül az erényt, a' társulati viszonyosság' figyelmét; azonnal a' károsított ellenhat, azonnal a' minister szabadon eltilthatja a' bús nép'szavát fejedelmétül, mi is a' kényurságban rendszeresen történni szokott; azonnal a' hivatalnokok rendszeres kereskedést üzhetnek hivataljaikkal. A' fővezér szabadon elárulhatja reá bizott seregét. Az ellenörök rendszabályaikat pókhálósan idomozhatják, mellyeken csak a' gyenge bogaracskák akadjanak fel, a' darazsak pedig kényelmesen átcsusszanak. A' szomszéd kirabolhatja a' szomszédot, és több efféléket; 's miért ne? Hiszen csak a' vagyonosság szerez becsét, nem lévén szégyen, akárhonnét származzon az. Illy lét közt azonnal kénytelen lesz a' fejedelem minden polgár mellé egy tisztviselőt rendelni, 's még sem fogja azt a' czélt elérhetni, melly egy erényes és értelmes nép közt önkint eléretik. Tapasztaljuk is, hogy mennél erénytelenebb és értetlenebb valamelly nép, annál több tisztviselő kívántatik, 's annál kevesebbé éretik el a' törvények' célja, 's utoljára minden szabad mozgalom tönkre juttatva, csak az egy hivatalosság marad becsben; pedig az illy ferde hivatalosság valóságos népostor; millyeneknek aránytalan

számáruul a' nép' erénytelenségére némikép vizsgálhatni. Nápolyban 5-ik Fülöpnek tronra léptekor több adószedők voltak mint katonák. Franczthonban a' forradalom előtt mindenki csak hivatalos kívánt lenni, és a' hivatalokért olly pénztömegek adattak, mellyeknek kamatjai a' rendszeres fizetéseket négyszer is meghaladták; mégsem volt a' fejedelemnek annyi tehetése, mennyivel a' statust a' bukástul megmenthette volna; utoljára a' hivatalosoknak nagy száma mellett, minden üzérkedési források is elapadván, az adó haszonbérlnőknek adatott, kik a' statust és népet koldussá, magokat pedig dúsgazdagokká tették.

És így minden olly társulatokban, hol a' hamis becsvágy az erényes értelem' helyét elfoglalta, ott a' statusnak, és a' nagy számnak szabad kifoszthatását törvényes szokásnak, azerre törekvést becsvágnak hívják; pedig lényegesen különböznek a' valódi törvényességtől, azon önkéntes tiszteltetéstől, melly az erénynek természetes jutalma, 's az ellenség által sem tagadtathatik meg; midőn ellenben a' hamis becsvágy iszonyt gerjeszt. Ebből jött is nagy részint a' tudva lévő francz forradalom, a' mostani spanyol zavar. Így volt a' római status Caesar' betörésekor. A' lengyelek feloszlásuk előtt az egész országot zsidók által elnyomorítván, csak akkor mutattak fejedelmüknek némi színlett hivséget, ha nyereséges hivatalok üresen állottak. Következőleg az erény egy olly szellemi valóság, mellyet semmi országglási modor kár nélkül nem nélkülözhet.

Valljon pedig az erénynek mellyik és mekkora légyen természetes köre, mellybe kiki magát megelégedve vigan mozgathassa, 's magá-

nak 's másoknak hasznos lehessen? megérthetni e' következőkből.

8. §.

Minden jókban van bizonyos középvonala, mellyen túl vétekké válnak.

Akármi jó, hasznos, dicséretes, szent, nagy vagy csekély; magán vagy nyilvános tárgy kímeltessék; bizonyos határon tulvive ellentérszetet vesz fel; a' jóbul rossz, a' hasznosbul kár következik. Nemde az evés mindennapi szükséges és hasznos tényünk? és ime! a' természet' ellenhatása megfeddi tulságát, 's nem könnyen lehet megmutatni, valljon az ételhiány vagy dobzódás idézett-e több nyomorékot elé? minden esetre bizonyos: hogy a' folyvásti dobzódásban elmerült családokban több unalom és betegségek diszlenek mint a' középsorsban.

A' katonaság jó és szükséges a' köztársaság' fentartására, de ha annak olly kiváltságok adatnak, miszerint háttérbe tegye a' többi rangokat, elvész a' bátorság. Ellenben ha katonákat csak akkor szedünk vedünk, midőn az ellenség már berohant, 's akkor is csak a' tudatlan pórsereget küldjük, bizonyára elfut az. — 6-ik Károly az esméreres *pragmatica sancti*o**a** bizván, eleresztette nagy rész katonáit. Halálával tehát leánya Mária Theresia hét fejedelmek által megtámadtatott, 's a' következés megmutatta Eugen' tanácsának alaposágát, miszerint háromszáz ezer vitéz, minden diplomaticus biztosításoknál többet ér. Ellenben a' római birodalom utolsó' századjaiban csak a' katona volt becsben, utoljára tehát

elpuhult, minden szolgaságra lealjasított, és azt tette császárnak, ki többet ígért 's fizetett.

A' vallás legjobb és legédesebb köteléke az emberiségnek. Kiváltképen Christus' tanítása az emberi elmének, és szelidségnek elérhetlen példmánya, melly is híveit állandósabb kifejlésre idomítá, mint azelőtt valaha volt. Mégis a' 13-ik és 14-ik századokban ennek tulvitele által, és leple alatt történtek a' fejedelmek' lealacsonyítási, népek' kifosztása, az emberi érzék öszvezevarása. Szóval: mind azon rendtelenségek, millyeket a' legzabolátlanabb vallástalanság felidézni szokott. Bizanti birodalomba vakbuzgóság állt ellent a' legjobb intézményeknek, mellyeknek sikeretlenségével békét pénzen vettek, 'sutóbb a' törököknek zsákmányivá is lettek.

2-ik Ulászlónak gyengesége, és Domitianus' kényuralma közt, következésekre nézve sok hasonlót találunk, mindkettőnek tetteit általános hanyatlás és erőtlenség követvén. A' török kényhatalom nem képes azt az engedelmességet és jövedelmet kicsikarni, mit Európában akár melly mérsékelt fejedelem jogszerűleg szelid eszközökkel kiteremt.

A' közjó, jövedelem nélkül pangásba jön. A' mérsékelt adó viszont éleszti az egészszet; ellenben a' nép' erejét felülmuló tönkre teszi azt.

Hazánkban a' nemesi birtoknak czélja volt, a' birtokosokat a' nemzetnek lekötelezni 's a' személyes tehetségeket kifejtetni. — Már, ha ezen birtokolhatás csak kevés egyénekre szoríttatnék és az egész föld kevés kezekbe szorulna: illy kevesek minden jó szándék mellett sem alkothatnának egy nemzetet. Szinte ha a' birtokolhatás megszorítás és feltételek nélkül min-

denkinek adatnék; ennyi sokféle népfaj közt el kellene veszni nemzetiségünknek. Franczthonban 5-ik és 6-ik Károly és 9-ik Lajos alatt a' királyi herczegek, Spanyolhonban Hajó- és Castroházak honjuk' nagyobb részét magokévá tévén, több rosszakat tettek, mint nyilvános ellenség valaha tett vagy tehetett volna. Ellenben: a' földbirtoknak végnélküli felosztása Franczthonba, és nálunk az alnemességnél méltó aggodalmat szült, az okszerű gazdálkodást lehetlenné teszi és elveszti az egyik eset úgy, mint a' másik a' birtokolhatás' célját, 's egyikbe úgy bele fullad nemzetiségünk, mint másikba.

Jó, és hasznos a' pénz, de oktan kezeléssel legveszedelmesebb tárgy. A' rómaiak a' megalázott királyoktól, és tartományokból ingyen, minden önérdemlés nélkül egybegyűjtven azt, őket megvesztegette, 's végre éppen ezen pénzért dulattak fel szomszédjaik által. Szinte Spanyolhon is dolog és fáradság nélkül Amerikát kincseitül megfosztotta. Mi által nemcsak nem gyarapult, sőt inkább miatta iparát elhenyélvén, meg nem érdemlett pénze más nemzetekhez kifolyt. Utoljára elvesztvén Amerikát is, a' közszegénység, és ipartalanság mindent zavarba hozott.

Jó, és hasznos a' szabadság. Hol ez nincs, elkorcsul a' társaság. Ellenben, hol a' szabadság' értelme a' vad indulatok' féktelenségére, 's mások' kifoszthatására, vagy háborgathatására, minden társulati természetes viszonyoktuli mentességre értelmeztetnék: ott a' társulatnak csak neve van, lényege pedig nincs, 's fenállhatását idegen erőknél köszönheti. E' szerént meg nem foghatni; mikép a' lengyelek ama szeren-

csétlen vetót szabadságnak tarthatták? Szinte a' józan észszel ellenkezik nálunk a' legüdvösebb, és az értelmes rész által szerzettjó tanácsoknak nyers erővel szétverhetését vagy milliók' véres veritékének legnemtelenebb czélokrai fordíthatását, szabadságnak nevezni. — Igen is vagynak nemes faluink, mellyeknek népét csak a' gyujtogatástóli félelem tart némi csekély rendbe.

Es így megbizonyul, hogy nincs olly hasznos tárgy, melly visszaélés által tulságokra nem vitethetne, 's-mennél több esféle tárgyakat bonczolunk, annál erősebben meg kell győződünk arról, hogy vagyon minden jóban egy közép vonal, mellyen innen, vagy tulvive kárhozatosá válnak a' legjobb intézetek is. Így a' legszebb nevezetek alatt lappangnak legkártevőbb igazságtalanságok, és a' törvények' palástja alatt a' legrutabb gonoszságok.

Itt van legérdemesebb pályája az észnek a' lények valódi természetének megértésével az állényt a' valóditul, mint hamis pénzt az igaz értékítül, megkülönböztetni. Itt van legérdesebb helye, és pályája az erénynek is, a' valódit pártolva, a' tulságokat nem türni. Itt van fő segedelmi iránya a' tapasztalásnak, melly az emberi szenvedélyekkel párosult értelmet, a' tényeknek valódi következéseire figyelmezteti és biztosítja. Épen ezen közép vonal' fentartására nézve kell a' statusban különbféle felekezeteknek lenni, egymást a' tulságoktul megóvándók; nagyon hajlandók lévén az emberek, a' tárgyakat tulajdon nézeteik szerint elferdíteni, 's tulságokra vivén, a' leghasznosabbakat legkárosabbakká alakítani, és sokszor a' törvények

színe alatt a' legmerészebb rablásokat elkövetni.

Epen azért van honi állományunknak legfőbb érdeme, hogy a' nemzet különféle irányzatu felekezetekre feloszolván, egyik osztály a' másik' kinövéseit megakadályozza. Ismét, épen azért nem kell a' pórnépet a' tanácsok' eldöntésére alkalmazni, mivel sem értelme, sem erénye elegendő nem lévén, az álokokat a' valódiaktul, a' közeles igazságokat a' távoliaktul, mikbe leginkább a' valódi jók rejlenek, megkülönböztetni nem tudja. Ellenben: épen azért kellene a' köznépnek szabadságot adni anyagi erejének kifejtésére és gyakorolhatására, mi-ből aztán az anyagi közjó szerkezik, 's kellene jogának lenni a' könnyen' elferdíthető törvények erénytelen és ellenirányu kiszolgálása ellen menekülhetésre. Mi is közvetlenül feltételezi, hogy a' nép' szabad működésének gátlását, megakadását és nehézségeit a' törvényhozó test eleibe terjeszhesse; mert csak ő tudhatja, hol, mikor és miben nehezedik működése.

Egész törvénytömegünkben nincs gyakoribb példa, mint a' törvények' lelketlen kezelésének esetei. Jelen helyzetünk' súlyát nagy részint ebből következtetni szabad. De nálunk nincs a' népnek ellene menekvése. Honnét a' törvények' kora elfajulása következett. Szinte nem lévén a' népnek sérelem előterjesztési joga, szükségkép céliránytalan törvényeknek kell keletkezni, nem értvén az egyik nemzeti test a' másik' baját. Látjuk is, mikép kénytelen volt törvényhozó testünk a' kereskedés' kérdésében némely kéznél lévő kereskedőkre, a'

Váltótörvények' alkotása eránt pedig egy külföldi egyénre szorulni.

Tagadhatlan jó az 1836-ik évi törvényhozó testnek, a' jobbágyok eránti szándéka, 's csupa jóakarattal a' leányoknak a' férfiakkal egyenlő osztályt engedett; de a' tapasztalás megmutathatná nekik, hogy mindenezen évben tett jótéteményeik nem érik fel azon károkat, mellyeket ezen vélt szabadság a' jobbágyságnak okozott. Szinte a' hiteltörvényeink alkalmatlanabbak a' régiéknél. — Ez mind természetes következtése az egyoldalúságnak, és egyedáruskodásnak. Hitel és pénz csak az értelmes nép' iparából kerülhet ki, és ez által őriztetik is meg. Következésképp a' kezek' kifejtését, és minden ipartermékei mozoghatását biztosítani kellene. Végre éppen azért lehet és kell is a' születési jogokat az értelmesség' feljogosításával mérsékelni, ezeket egymás ellen tenni, és viszont védni, hogy egyik a' másikat egyensúlyban tartsa. Mert természetileg minden fő érdeket viselő felekezett magára hagyatva veszélyes, és a' többit elnyelő lesz, magátul soha vissza nem lépendő olly nép közt, mellynek elegendő értelme és erénye nincs a' közjót, a' nemzetiséget, egyes családok vagy egyének' tulságos javánál főlebb nem becsülni.

Már Ciceronál olvassuk *): „Igen is, kik a' köztársaságnak használni akarnak, Platónak két parancsát tartsák meg: elsőt: hogy a' honfiak' hasznát úgy védjék, miszerint mindent a' mit tesznek oda visszavigyék, elfelejtkezve önhasznokrul. Másikat: hogy az egész társulat' testével úgy

---

*) De officiis.

okuljanak, ne hogy midőn valamelyik részt védik, a' többit elhagyják. Mert valamint a' gyámság, vagy köztársaság' védeése, nem a' gyámok hanem a' gyámoltakéra rendeltetett. Kik pedig a' honfiak' egy részének kedveznek, másikat pedig elhenyélnek, legveszélyesebb dolgot a' statusba béhozhatnak, lázzadást, és veszekedést; mi-ből lesz, hogy némelyek népszerűek, mások minden legjobbak' kívánóinak látszassanak, kevesen mindnyájoké. Innét az Athéneknél nagy versengések, köztársaságunkba pedig nemcsak zendülések, hanem halált hintő polgári háborúk is“.

Nem esmérünk erősebb, és tekintélyesebb aristocrátiát az angolnál. Ennek szerkezetében vagynak a' tulságokat vivó felekezetek mind szellemileg mind törvényileg megengedve, és van a' köznépek is joga a' törvény' hiányos kezelése ellen meneketni, azért is fejlődtek ki minden új és régi nemzetek előtt szellemi és anyagi néperők, 's van a' népek joga érzett sérveit a' törvényhozáshoz nyújtani, kihez ő néhány tagoknak nevezése által járul is. És ime Irhontul és amerikai gyarmatjaitul ezen jog megtagadtatván, Irhon olly fokra lealjasodott, miszerint mint életerőt veszített tag, a' testtől elesni készül, 's ha mesterséges kötelékekkel ragasztason is vissza, az egésznek mégis azon gyenge oldalát fogja képezni, honnét Albion sikeresen megtámadtathatik, valamint már több ízben meg is késértetett. Látják ezt az Angolok magok is, 's nem ok nélkül alkalmas gyógyszerekrül aggódnak, mellyeknek elseje volt Irhonnak parlamenti ülést adni. Az amerikai gyarmatok pedig, távollétek miatt nem köttethetvén meg erős és elég hosszú lánczokkal, végképen elestek. Midőn el-

lenben a' maga természetes és törvényes jogai-
ban megőrzött angol köznép hisz az állományban
mint Istenben, az absolutus egyenlőséget bohó-
ságnak tartva, nem vivja a' kiváltságokat, hanem
azoknak káros kinövéseit, és törvény' határának
tulhaladását. Ez pedig jól, de igen jól van.

Másik jelenleges nevezetes aristocratia az
oroszá. Nagy Péter legelőször osztá fel a' nem-
zetet tizennégy rendekre, olly formán, hogy e-
gyikbül másikkai felmenetet az érdem könnyen
eszközölje, 's a' három ivadékon át tespedésbe
merült család ismét leessék. Ez hatalmas ösztön
tehát az érdemtevésre. Millyent honunk kivált-
ságos levelei is megigérnek, de csak a' papiron.
— Oroszhon 1801-ik évtől kezdve huszonnégy
millio, egyedül magának és a' koronának dolgo-
zó, tulajdon birtokos, szabad köznépet teremtett,
hasonlót ama magyar várszolgákhoz, kiknek el-
tűntét későbbi törvényeink méltán sajnálák *).

Az oroszok Nagy Péter óta kétszer tettek a'
francia képzeltgős rendszerrel késérletet. Ka-
talin császárnő' korában 1767-ikben efféle uj tör-
vények nagy robajjal felosvastattak **). A' nem-
zeti képviselők tapsoltak neki, mint a' római
tanács Theodosius' codexének, Egyedül a' Sza-
majédok' követei nem adtak semmi örömjelt, oda
nyilatkozván, hogy uj törvényekre nincs szük-
ségek, ők csak ollyan törvényeket kívánának,
mellyek őket az orosz rablás, és a' kormányzók
zsebelései ellen védjék. (Scheridan Art de veri-
fier de dates depuis 1. C. t. VIII. l. 355).

A' czárnénak csak hamar fel is kelle osz-

---

*) Bulla aurea.

***) Világ 1843. 53. sz.

latni a' gyűlést, nem lehetvén országát balitéleti álmok szerént igazgatni. Sándor czár' idejében (1805) ismét megkésérték ezen képzeményt. Speransky gróf maga vallást tön, mikép őt is eltébolitá a' magasztos eszmék' varázsa és a' kirendelt törvényhozói választmány véle együtt e' jellemben működött, de az ország' belviszonyival szemközt hozva, csak hamar felötlött a' csatlakozás, és ezen derék tudós gróf az, kinek érdemei az orosz codificatio körül, melly 1832-ben végeztetett be, teljes méltánylást érdemlenek, mint azt az 1833-ban kiadott ép tapintatra mutató magány munkája igazolja. (*Precis de motions historique sur la formation du corps de lois russes*).

9. §.

Mások vagyunk mi ma, mint alaptörvényünk szabályozzák, kivetközvéen törvényes arányosságbul.

Ezektül nem eltérőleg cselekedett Szent István a' nemesség' alkotásában. Ugyanis; a' Magyarok ide jöttökkor csupán katonák lévén, zsákmányvágyuk korán megszűnt, 's megörökítvén ezen keresett földet, magok közt feloszták 's csapatonkint bizonyos haditsztnak bírósága alatt falukat alkottak, a' békes földnek munka által hasznát veendő. Azon bíró várnagynak (*comes castri*), lakása várnak, azon faluk' egyeteme, mellyek azon várnagy' kormánya alá tartoztak, vármegyének neveztetvén, lettek azon 52 vármegyék, mellyek mai nap is fennvagnak.

Ezen várnagyság nem örökös jog, hanem ideiglenes hivatal volt. Ezek a' várnéptől beszédett jövedelemnek két harmadát a' fejedelemnek adván, a' maradt harmadot pedig magoknál a' vármegye' szükségére, a' katonaságnak a' fejedelem' parancsa szerinti kiállítására és az ország' belsejébeni élelmezésre megtartották. — A' fejedelem csak akkor fizette a' katonát, ha az országon kívül ment. Ezen jövedelem' szedésében akárkinek megkárosítása kettős megtérítéssel és hivatalvesztéssel fenyegetett *).

Ezen rendezés okvetlen arra mutat, hogy a' magyarok mindjárt eleintén a' belső erők' kifejtéséhez fogtak, a' mezei gazdaság mellett tapasztalván, mikép a' nemzeti erősség' fentartására a' kard nem elegendő, és ezt a' tudományos ész előbbutóbb háttérbe szoritandja; ők tehát a' tudós férfiakat és művészeket nemcsak szabadon ereszték, hanem erővel is behurczolták közibek. Minek következtében a' keresztény vallás is már Sz. István előtt önként tetemes pártolást nyert.

Ezen önkéntes haladással a' nemzet gyarapulván, a' várnagyok' jövedelme is annál inkább szaporodott, mennél kevesebb háboru volt. Szembeszökő aránytalanság támadt tehát a' nép és várnagyok közt, 's nem lévén köztök arány-sulyt tartó tag, a' nemzetnek és fejedelemnek gyanusak lettek. Ehez járult az europai, már akkor elfajult hűbérnökök' öntehetlenségének mindent alárendelő példáik. Kik szerint Gyula és Kupa is Sz. Istvánt megkísérlették. István tehát olly közép rendről gondoskodott, melly a'

---

*) Pray és Corpus juris S. Steph. D. 2. 35. 6. 20.

két szélsőségek közt egyensúlyt tartana, a' várnagyok' veszélyessé lett hatalmát közönösítené, és így az ország' jövődjét biztosítaná. Ezek ellen tehát, és Gisela királynő által befolyásra kapott idegenek ellen, kik az európai rendszer' elfogadhatásán működtek, Sz. István öreg 's tapasztalt, 's magok önhasznát nem ádázó magyarjaibul tanácsot tartva, a' nemzeti, régi, kevés de szigorún tartott törvényeket, mellyek Asiában az anyanemzetet megsziporitották, annak ezen rajját e' kedvelt honba vezették, hat fejedelmek alatt szerencsés kifejlésre idomíták, és ezen földet megörökíték, írásba foglalta; megvallva ebben *), hogy ő új törvényeket nem hozott, fiának is azok' szoros megtartását főelvül kitűzte, feddvén azt, hogy a' hízelkedőknek, kik szép színek alatt csak magok' hasznát hajtják, a' magyar törvények ellen tanácsaikat el ne fogadja; mivel a' magyaroknak, szinte mint más nemzeteknek is, csak tulajdon törvényeik kedvesek és alkalmasok, mellyeknek megvetésével ugy járandana nemzetünk, mint a' zsidók, kik megvetvén öntörvényiket, egy kiírtót magokra idézének, vagy önmagokat megemészték.

Illy körállásba tehát alkotott Sz. István egy közép rendet. Ollyakat tudniillik, kik az ország vagy korona iránt érdemeket tettek, a' várnagyok' hatalma alul birt földjeikkel együtt kivette, egyedül a' királytul függni, és ennek zászlója alatt vitézkedni parancsolván. Azért is ezek királyi szolgáltnak (servientes regis) hivatvák, holott azelőtt várszolgáknak (servientes castri) nevezték. Egyszersmind törvény hoza-

---

*) S. Steph. D. 1.

tott *), hogy a' királyhoz tartozandókat senki magáévá tenni, és a' katonákat vagy szabadosokat szolgálásra vetni ne merészelje. Sőt **) ha a' várnagyok a' katonákat és azok törvényeit megrontanak, vagy az azoktul bevett jövedelmet magoknak tulajdonítanak, hivatalokbul csufosan lelökethvén az elidegenítvéket kétszeresen visszatérítsék. Szinte ezen kétrendbeli katonákat (servientes) megmagánosítani, vagy ezekre kiváltságot kérni sem volt szabad ***). Tartoztak pedig ezen királyi katonák (servientes regis) vagyoniktul, mellyeket vagy magok, vagy szabadosok, vagy rabszolgák által munkáltak, száz pensa (két ló' ára) jövedelemtül egy paisos, negyventül pedig egy paistalan katonát állítani ¹⁾. És így a' várnagyok' hatalmának esökkenni, a' királyénak pedig növekedni szükségkép kellett.

A' királyi szolgák, kiket most neméseknek nevezünk, alkotásának másik oka volt: azoknak jobb anyagi és szellemi karba helyheztetése, kikbül aztán méltó vezérek, követek, papok és más hivatalnokok lehessenek; minthogy a' várkatonák mindenkor katonáskodni tartozván, sem módjok, sem idejük nem leheté személyes művelődésre, millyen az említett tisztségekre okvetlen megkivántatik: az europai viszonyosság tehát és tudákosság elkerülhetlenné tevék olylyakrul gondoskodni, kik a' hazát mind itthon, mind külföldön szellemileg és anyagilag érde-

---

*) S. St. D. 2. c. 35. 20. D. 1. c. 4.

**) S. St. praeam. D. 1. et c. 6.

***) S. Lad. D. 2. c. 2. 4.

¹⁾ S. Lad. D. 2. c. 2. 4.

mesen képviselhessék *). Millyen kifejelettség a' szolgálai munkásságba igen ritkán díszlik. Azért látjuk is, hogy azon királyi szolgák mai napig is a' hivatalokat magoknak követelik, 's már a' szolgabírói név is ezen történetani eredetére mutat, kik egyedül a' királyi szolgák' bíráik maradtak, minekutána a' várszolgák, eredeti magyar erő képviselve nem lévén, borongós körállások közt földet nem birtokolható parasztokká lealjasítottak, és a' hazátul magán érdekre elvonattak. De méltó dicséretére válik a' törvényhozó testnek, hogy azokat sajnálva, földmegtulajdonításátul sehol meg nem fosztatta, hanem megfosztatta őket a' törvények' érénytelen kezelése, melly örvénybe legtöbb jó intézetek és kívánatos törvények lesülyednek.

Utoljára ok volt a' nemesség' alkotására, mi minden kiváltságos levélbe nyilván be is iratik, hogy maradékok, mennél több javakkal és tiszteltetéssel felruházzák, annál több indokuk legyen a' hazát az ellenségek ellen védni, és a' törvényeket eredeti célzatukban megtartva önzetlen tiszta kézzel kezelni, 's csorbitásait kiigazítani.

Meg is valósította ama' nagy művész, az idő, Sz. Istvánnak ezen előgondosságát. Mert már halála után mindjárt sokan, kivált béhivott külföldi hűbéresek találkoztak, kik pártoskodván, nemzetiségünk és törvényeink ellen vívtak, 's azóta is volt efféle a' honfiaknak is, kik minden királyok alatt öngöggjöknek a' hazát alárendelni, a' törvényeket a' magok' hasznára az egésznek kárával elferdíteni, magokat mások

*) St. D. 1. c. 4. Andr. c. 7.

ellenébe törvénykivülinek tekintetni, a' nemzetiséget megtagadni, és a' hazát elgyengíteni iparkodtak. De a' nemesség mindenkor erényes védő volt, és a' legveszélyesebb és terhesebb körállások közt is állományunk' eredeti csontvázat fentartotta, mellyre csak hús kell, hogy eredeti ifjúságát visszanyerje és nemzetünk a' legdicsőbb népek' sorába juthasson. 'S jóllehet néha magát az időnek rozsdás özönétül elragadtatni hagyván, a' hon, korona és törvény' elhanyagolásában és ebből származott szomorú következtésekben némi csillámló haszon vagy félelem miatt megegyezni látszott, és az által a' történetben igen gyakran megjelelt telhetlen önzőknek a' haza' és törvények' bitangolására alkalmat engedett; de az utolsó veszélylyel fenyegető körülményekben kétségtelen honszerete és fejedelméhezzi tisztelete mellett igaz értelmel felébredvén, a' felelemzésnek végtüneményét maiglan annyira feltartóztatta, miszerint nemzetünk még nem alkalmatlan azoknak eszközlésére, mellyek ezt a' nagy nemzetek' sorába visszaidézendhetik.

Mária Theresia előtt is halálos álomba merülvén a' nemesség, csak egy szikra kellett, terhes kötelességének megesmerésére, pedig az egész Európávali küzdésről volt a' szó. Nem lehet tehát nemességünk' erényében kételkedni, mihez csak igaz tudomány, az álképzeteknek a' valódituli megkülönböztethetése; szóval: a' természetnek tapasztalás által köszörült tükre kell, hogy nemzeti jólétének poharát, bármi keserű légyen is az, kiüríteni, 's az éjszaki szelek előtt el nem kábulva, valódi javát egyedül magában keresendi és találja.

Értelmességre lévén tehát szükségünk, meg nem hálálhatjuk fejedelmünk' azon kegyelmét, hogy a' sajtónak annyi szabadságot adott, mennyi a' szelid igazságoknak kifejtésére alkalmas. Kétes ugyan és kényes eszköz, 's a' legnagyobb visszaéléseknek forrása; de nemzetünk' erényességétül méltán várható, mikép közutálás kövesse azokat, kik a' józan értelem' ürügye alatt ön szenvedélyiket feltuszkolni akarnák.

Visszatérve az előbbi tárgyra: Sz. István, vagy inkább, mivel ő a' magyarok' tanácsa nélkül semmit tenni, és tétetni nem akart, a' magyaroknak egyik új intézete volt a' római papság' befogadása, kiket mind azért mivel a' nép keresztény hitre önként hajlott, mind mivel akkor az értelmesség leginkább a' papság' tulajdona volt, javakkal megajándékoztak. — Vagynak ugyan; kik Sz. Istvánnak ebbéli fölösleges adakozását rosszalják, és nem veszik észre, hogy a' papok ezen kitüntetésért nem csak a' népet taníták, hanem a' honnak erényt és értelmet kívánó hivataljait, sőt azon terheket is viselték, mellyekre a' világiak czimjeikre, és birtokjokra nézve kötelezvék *). — Tekintetek, mellyek minden jóra való nemzetnél mindenkor pártolást nyertek, és nyerni is fognak; valamint az angol értelmesség és erény India uralmára lehetőséget nyert. Továbbá

Sz. István a' rangra való felosztással a' történeten által megszentezett legjobb kormányelvtül, és azért magátul a' természettül el nem tért. Mert a' legszámosabb 's nagyobb nemzetek ezen Egyeduri rangos kormányrendnél fogva szerkeződtek, 's jöllehet, hogy a' rang bizonyos

---

*) S. St. D. 2. c. 2. 4.

tekintetben csak képzelődés nevendéke, de van más részről természetes oldala is; ugyanis még nem mutathatunk egy néptársulatra is, mellynek tagjai egyformák maradtak, 's maradvá a' társulatnak nevezetes fokára tökélyesedtek volna. Megkísértették ezt Lycurgos Spartában, a' Jesuiták Paraquaiában, a' francz forradalom ott-honn, de mint idéetlen tünemények önként eltűntek. Az Amerikai szabad statusok magokat ezen képzeti egyformaságba akarák idomítani, de ha nincs náluk születési, van birtoki és pénz rang, melly amannál csak azért is türhetlenebb, mivel születési aristocratiának, melly nálunk a' földbirtokot képviseli, neveltetése az iránt is értelmességet mintegy kényszerülve magának sajátítja, és azért nagyobb állandósága van a' pénzaristocratiánál, melly természeténél fogva élvezi a' fösvénységet, a' társulat' legnagyobb ellenségét minden rut eszközeivel együtt. Nem is sok idő mulhat el, hogy egyedur hatalom alá megérjenek. Azonban mindkettőnek jósága vagy roszsága a' tulságok' mellőztitül feltételeztetik. — Ismét

A' magyarok ezen europai népek közt megtelepedvén, kikkél akkoron a' hűbéri rendszer általános volt; 's eredeti tisztaságában sok jót eszközlött, nem állott egészen hatalmokban magokat a' szomszédok' gondolkozása módjátul egészen elszigetelni. — Ismét

Mindenkor természetes marad a' népeknél az érdemet megjutalmazni, a' szerint tehát Sz. István is az érdemet megjutalmazta. Azonban: nem maradt ő a' pusztá jutalmazásnál, melly az utódokat minden érdemléstül és kötelességtül felmentené; hanem a' rangokat annyival több ter-

liekre is kötelezte, mennél nagyobb dicsnek részesei lettenek, *) azoknak a' fejedelemhez, és nemzethez hívséget, a' szegények' pártfogását, védelmezését, az ellenség' ostromlását, a' birodalom' nagyobbítását kiváltságos kötelességnek tevő 's tőlök az ország és korona' dicsére vonatkozó életmódot is megkívánta. Következőleg:

Eredeti rangosztályink erényre építvők, eredetiségökben minden jókat eszközölködők valának mint Seleukos' törvénye erkölcsre építve a' görög vadnépet a' legszebb polgári kifejléshez, a' római censura, az orosz szigorú ellenőrség illető népeiket bámulatos haladáshoz vezették.

Ha némellyek rangjokkal többször visszaéltek, és néha a' születés minden érdemtelést kirekesztett, nem a' rang az oka, hanem a' visszaélés, minek minden a' világon ki van téve. Találunk fejedelmeket hatalmokkal visszaélve, azért még sem juthat senki okosnak eszébe a' fejedelemséget kárhoztatni; a' népuralom még nagyobb visszaéléseknek szülője, de azért a' népet a' maga körébe még sem fogja rabszolgaságra itélni. A' törvények számtalanszor fordították a' népek' kirablására, azért még sem foghatja senki azokat számkivetni. — És így minden jó, szép és szent elferdíthető, de azért még sem fog senki mindent a' világon feketének tekinteni, és az emberiséget eltörölni akarni. Csak a' népnek erényes értelmességétől függ mindent a' maga körébe, idejébe és helyén hatásához képest érdemesíteni, és az éleést a' visszaéléstől megkülönböztetni.

Sz. István és tanácsa már a' rangok' alkotá-

*) S. St. D. 1. c. 4.

sakor a' visszaélések' lehetőségét előre látván, előre alkottak gátló törvényeket a' telhetlenség, 's hamis becsvágy ellen *), melly az erkölcsös nagyravágyástul lényegesen különböz. — Mégis üdvözlé az idő Sz. Istvánnak eme sejtelmét, mert keletkeztek mértéket esmérni nem akaró egyének, kik nem elégedve meg azzal, mit a' jótévő haza nékik jogszerűleg adott, 's a' törvény megéngedhetett nemzetünknek legfőbb érdekeit gögjüknek feláldozták, eltemetendők állományunkat is, ha a' nemesség elle ne nem szegül, 's különösen 2-ik András alatt gátot nem vet **). Igy ir errül 2-ik András 1-ső végzeménye: „Minthogy mind az ország' nemeseinek, mind másoknak is a' Sz. Istvántul alapított szabadsága, némelley a' magok haragját negboszuló, néha az erénytelen önhasznokat ádázó embereknek hamis tanácsaira figyelő királyok' hatalma által legnagyobb részbe megcsontkittatott; sokszor nemeseink méltóságunk és elődink' füleit könyörgéseikkel és folyamodásaikkal országunk' visszaidomítása iránt zaklatták. Azért azok' kérésének eleget tenni akarván, kivált mivel köztünk olly alkalommal már gyakortébb nem kevés keserűség támadott, hogy tehát a' király' méltósága egészben maradhasson, illik elmellőztetni; visszaengedjük mind ezek, mind országunk más embereinek is, Sz. Istvántul engedett szabadságát. — — Akarjuk is, hogy sem mi, sem utódink valamelley időben a' servienseket (királyi és várszolgákat) megfogják, vagy elrontsák valamelley hatalmas-

*) S. St. D. 2. 35. 42.

*) Bulla aurea praef. §. 2. c. 2. 7.

nak kedvéért, hacsak előbb megidézve, és törvény szerint megmarasztalva nem lennének. — — Ha pedig az ellenségtől had indítatna országunk ellen, mind valamennyien általjában menni tartozzanak. — — — Ha pedig hadat az országon kívül vezetni akarnánk, mindenkik, kiknek grófságuk vagyon (comitatus habent), pénzünkért velünk menni tartoznak. — — Ha valamely gróf, grófságának minősége szerint magát becsületesen nem viseli, vagy várnépét elrontja, megmarasztatván iránta, egész ország előtt méltóságátul csufosan fosztasson meg, megtérítvén az elvetteket is. — — Egész grófságokat (comitatus integros), vagy akármi más méltóságokat pusztára, vagy helységekre örök-re nem adományozunk“ ’stb.

Ezen törvényeket könnyű érteni, mai nap is alaptörvényeknek megesmértetvén, megtartásokra és megtartásukra koronázott királyinokat ünnepélyesen felesküdtetjük. És valljon! hol vagynak a' várnépek, mellyeket öt, tiz, husz várnak birtokos grófja, öt tiz vármegyék' örök tulajdonosai vezetnek? Felelet: a' fentebbi alaptörvényinket jelen állomásunkkal öszvehasonlítván, megvallanunk kell, hogy törvényink lelke és gyakorlata közt olly ellenmondás létéz, mellyet az elfogulatlan értelmesség helyesleni nem tudhat. Allományunk természetében és alaptörvényinkben mind befoglaltatnak azon eredményes intézetek, mellyeket a' most virágzó nemzeteknél bámulunk. — Feltételezik az angol aristocratiának tudományosságát, Burkusnak katonai rendszerét, és az Orosznak az erkölcsös tényezései kényszerítését, 's benne van a' Francziáknak ama józan értelemben vett

szabadsági eszméje is, mellyért annyi sok vér folyt, de mégis éretlen maradt.

Im ezek a' kutfők, mellyekbül a' nemzetiség életereit közelebből folyni tapasztaljuk, 's nálunk holt betükbe foglalvák, nem csuda tehát, ha mi magunkat alacson gyarmati állásba tetteleg lealjasítván, állományunk' gyakorlati lényegében nincs más érdek, mint a' föld-birtokot napról napra kevesebb kezekbe szorítani, a' nép tehetségét pedig naponként újabban kitalált kisebb királyi jogok' felállításával a' kifejléstül akadályozni, szerintek tizenkilencz huszad résznek nincs hazája, további részletes előszámlálás e' tárgyban messze vezetne: legyen tehát elég röviden érinteni, mikép eredeti állományunk mind anyagi, mind szellemerőknek a' honérti megfeszítését, és gyakorlását kivétel nélkül mindenkitül, nem csak kívánja, hanem a' tehetősebbet aránylag többre is kötelezi. Mi bizonyára minden idők' folytában, alkalmas eszköznek mutatkozott valamelly nemzetiség' viragoztatására, ellenzéke pedig lealacsonyítására.

Láthatni is, mikint valahányszor, és mennyit alaptörvényink ferde eszmék által értelmétül elvonattak mint 4-ik Béla, és 2 ik Ulászló alatt történt, 's valahányszor a' prókátoros egy személyre egyedül vonatkozó okulás az egészre kiterjedő társulati eszmék helyét elfoglalta; midőn a' közjónak szerepe egyes személyekével felcseréltetett; midőn a' törvények természeti rendeltetéseknek ellenére csak a' tehetősebb félnek eszközöltettek: mindannyiszor hátramaradás, enyészettel fenyegető környülmények önkint akaratumkon kívül 's ellen beállottak. Még a' görög-birodalom is, sőt más önrendetlenségük

által elaszott népek is kezeiket honunk' bitangolására kiterjeszteni, és elfoglalhatását remélleni bártorkodtak. Mert törvényink elferdítésével a' nemzet tagjainak öszvehangzása, anyagi és szellemi ereiknek kifejthetése megakadván, megbetegedett az egész test, 's a' felelemzéshezi hajlama untig elegendő indokot adott diplomaticai szerződésinknek füstbe mentére, 's valóban szerencsésül kell feltennünk, hogy ön állomásunkbul leesvén a' legszelidebb német népnek testvéri családágába estünk, ithonn egy föld-birtokon kívül minden közérdek képviseletlen hagyatván, jelen törvényeket sokszorozó állapotra jutánk, biztos hiedelmünk lehetővén, hogy a' régi alaptörvényinket elferdítő okok az ujakat is hason sorsba fogják hozni; mert az okoknak hason körményekbe ugyanazon okozatik bekövetkeznek, akárhogy ámitsuk magunkat. Ugyanis

Az emberi ész, a' tapasztalatok figyelmétől elvontan, minden vétkeknek szép és törvényes szint adni képes. A' valódi erényes értelmességnek megvetésével nincs az önzésnek semmi eszköz rut. De a' természetet, mellynek társulatunk egy kis töredéke, megcsalni nem lehet, rendelvén az mindenbe egy közép vonalt, mellyen túl vagy innét semmi nem lehet üdvös. Van a' tapasztalás által kimért köre és vonala a' felsőbbségnek, fő- és alrendeknek, papságnak, katonaságnak, városi és köznépnek, mellyben egymásra jótévéleg 's kiváltságosan; innen vagy tulvive pedig károsan és ellenségesen hatnak, mibül aztán a' nemzetnek jó vagy rossz léte, a' nemzetiségnek vonzó, vagy visszataszító ereje szükségképen következik, és nincsenek

perbeszédék ezen természet' ítéletének más irányzatára.

Ezen közép vonalnak a' történettanbui részletes szenvedélytelen kifejtése, szerintem teszi a' természet' joglényegét és körét, melly a' tanodainkban előadott, képzetű, az embernek társaságon kivülségébül merített és erőltetett scholasticus okulással levont természetjog helyébe alkalmazandó volna, mint nyugvó pont a' magány és közjogok közt, mint egyenlítője és békebirája a' végnélküli surlódásoknak, mint iránytóve a' polgári szerkezet' szelek által hányt 's vetett hajójának, mint forrása a' sokféle anyagi és szellemi erők' kifejtésének és használásának, mellyek egyébiránt a' parrag értelmesség nélküli gyakorlatban egymással többnyire ellentétben állanak, egymást akadályozzák, egymást rövidlátólag levágják mint a' vadember a' gyümölcsfát, gyümölcsének szedhetése végett, vagy gyümölcstelenek maradnak, mint az okszerűtlen munkált vagy parragon hagyott szántóföld, melly kórót, burjányt, dudvát és tüskét bőven, kalászokat pedig gyéren terem.

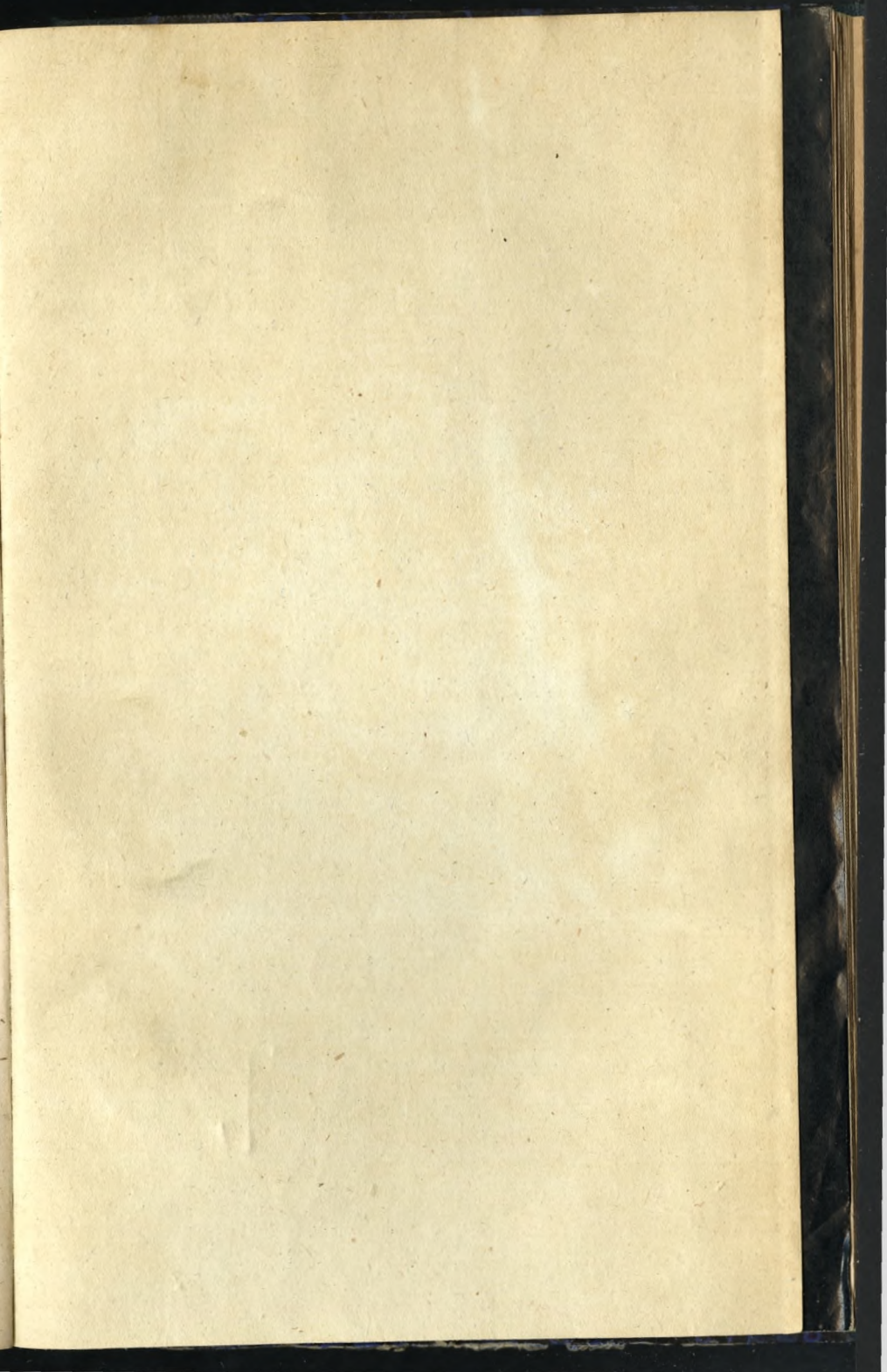
Legyen elég e' kis könyvtül az alapelvek kifejtése, mellyekre építeni nem lesz annak nehéz, ki hivatását iránta érezve az egész világ folyamát felfogni, és kevés szabályokra öszvesíteni nem restellené, — mi természetesen több tehetséget és szorgalmat igényel, mint ezen toll jelen körményében magára vállalhat, kérdés maradván az is: valljon honosim' szemei elég erősek-e a' jótévő napba belenézni? Az elferdítési romlottságnakönkéntes határi nincsenek. De a' természet tettleges szabályi változatlanok. Másképmég egynemzet sem hunyt volna el.

Következve: Igaza van Széchenyi István-
nak, midőn haladásunkat elsőben szellemi alap-
ra építetni állítja, erősebbek lévén a' szellemi
eddig nálunk nagy részint esméretlen szellemi
erők az anyagiaknál. Valamint az ember, ezen
testére nézve gyenge állatocska, erősebb az iz-
mos fegyveres nagy erejű állatoknál. Melly
szellemi erőnek alacsony méltánylásánál fogva
kineveti a' gyakorlat, az élet vagy ha tetszik a'
Nemesis, vagy ha tetszik az eddig iratlan élő
természeti társulati törvények azon sok új tör-
vényeket, mellyeket a' cortések felekezetétül vá-
lasztott minden tapasztalás nélküli egyének in-
ditványozzák és a' közgyűlésen keresztül visz-
nek. Kiknek egyedüli érdek a' tapasztalt éré-
nyeseket a' szolgálkhoz leghasonlóbbaknak ké-
nyelmeztetésével háttérbe szorítani, vagy kép-
zelgős fecsegéssel leszavaltatni.

Adja Isten jó végét, de ez író nem hiszi,
csupán azon egy oknál fogva, mivel a' ki mil-
lyen magot vet, olyat is aratand. Anyagi tör-
vényeink számtalan törvényformák, kölcsön vett
pénzek, erény és értelem nélkül füstbe menen-
dők 's papiros büszkeségünket szolgaság érendi
vagy a' történettanba egy szó sincs igaz.

Még mi elméletileg a' jobbat a' jótul meg-
különböztetni nem tudjuk, addig irányító nélkül
evezgetünk a' tapasztalatok nagy tengerén nem
mervén az esmért partoktól eltávolozni, vagy el-
ragadtatva a' szelek által czélzott fokra nem
jutunk. De nem használ irányító is, ha elég éré-
nyes akaratumk nincs, a' fő czélt fáradtalanul
követni. Így közjavunk tények nélkül üresen
marad. 's előbb utóbb megtámadtatni fog, erköl-
csös és értelmes tényeket követelvén a' status
természete, nem pedig ékes ábrándokat.

DE BALLAGI GÉZA.

PESTEN,
nyomatott Beimel József betűivel.
1845.

